

WORKING PAPERS

52

Gejza Blaas

**POLNOHOSPODÁRSTVO A POTRAVINÁRSTVO
SLOVENSKA Z HĽADISKA PRECHODU
K VYŠŠIEMU ŠTÁDIU ROZVOJA**

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTOR

Doc. Ing. Gejza Blaas, CSc.

RECENZENTI

Ing. Karol Morvay, PhD.

Ing. Ivan Okáli, DrSc.

Práca bola vypracovaná ako podkladová štúdia pre projekt APVV-0750-11 „Štruktúrne zmeny v slovenskej ekonomike – predpoklad prechodu do vyššieho štádia rozvoja“.

ABSTRAKT

Poľnohospodárstvo a potravinárstvo Slovenska z hľadiska prechodu k vyššiemu štádiu rozvoja

Údaje o produkcii, tvorbe pridanej hodnoty a zamestnanosti v poľnohospodárstve Slovenska od r. 2000 po súčasnosť svedčia o extenzifikácii a obmedzovaní rozsahu prvovýroby. Príčinou bolo okrem iného zhoršovanie podmienok hodnotovej výmeny, avšak tento trend pokračoval aj po vstupe do EÚ, keď podpory SPP umožňovali dosahovať podnikateľský dôchodok napriek nižšej tvorbe čistej pridanej hodnoty. Klesala aj produkcia v potravinárstve a zužoval sa jeho podiel na domácom trhu. K uvedenému vývoju prispeli aj nástroje podpory zvolené pri implementácii SPP a tiež skutočnosť, že sa v transformácii nevytvorila kapitálovo prepojená vertikála prvovýroby, spracovania a predaja potravín konečnému spotrebiteľovi. Rozvoj oboch odvetví výroby potravín, významných z hľadiska rozvoja kvality života obyvateľstva, vyžaduje v budúcnosti opatrenia v oblasti organizácie trhu.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: poľnohospodárska produkcia, spotreba potravín, potravinárstvo, pridaná hodnota, spotreba fixného kapitálu, produktivita, zamestnanosť, transformácia, poľnohospodárska politika

ABSTRACT

Agriculture and food sectors of Slovakia at the transition to higher stage of development

Data on agricultural output, value added and employment after the year 2000 gives evidence about ongoing production extensification and output contraction. One of the reasons has been the deterioration of terms of trade during the transition period, but the decline has not ceased after the accession to the EU, when the CAP direct support gave the way to the rise of farms' entrepreneurial income even at low net value added creation. The food processing sector's output and its market share were also declining. Certain role have played the policy instruments chosen at CAP implementation and the fact, that the transition period failed to establish an efficient vertically integrated food chain. Now, there is a need to implement market organization policies which would promote development of both agriculture and food sectors, which are important for the quality of life in Slovakia.

KEYWORDS: Output of agriculture, food consumption, food industry, value added, fixed capital consumption, productivity, employment, transition, agricultural policy

JEL CLASSIFICATION: O13, Q11, Q12

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: **Iveta Balážová**

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: blaas.gejza@slovanet.sk

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2013

OBSAH

ÚVOD	4
1. POSTAVENIE POĽNOHOSPODÁRSTVA A POTRAVINÁRSTVA V NÁRODNOM HOSPODÁRSTVE	5
1.1. Poľnohospodárstvo	5
1.2. Potravinársky priemysel	7
2. VÝVOJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ VÝROBY – ZÁKLADNÉ ŠTRUKTÚRNE ZMENY V MEDZINÁRODNOM POROVNANÍ	18
2.1. Zmeny v komoditnej štruktúre produkcie	22
3. VÝVOJ EKONOMIKY ODVETVIA	26
3.1. Produkcia poľnohospodárskeho odvetvia	26
3.2. Medzispotreba	27
3.3. Čistá pridaná hodnota	30
3.4. Využívanie výrobného faktora práca	35
3.5. Vývoj produktivity práce	38
4. ZHRNUTIE A ZÁVER	42
LITERATÚRA	46

Úvod

Predmetom štúdie je posúdenie vývoja poľnohospodárstva a potravinárstva v období pred a po vstupe Slovenska do EÚ (2004) a z dlhodobejšej perspektívy transformačných zmien po roku 1989. Uvedené hospodárske odvetvia možno z hľadiska predpokladov pre prechod ekonomiky do vyššieho štádia rozvoja klasifikovať ako problémové odvetvia. Dôvodom je skutočnosť, že *odvetvia výroby potravín strácajú v podmienkach voľného trhu podiely na vnútornom trhu, klesá produkčná výkonnosť poľnohospodárskej prvovýroby, najmä pre extenzifikáciu štruktúry produkcie a využívania výrobných faktorov*, predovšetkým pôdy. Nadväzne na to sa racionalizuje aj využívanie pracovnej sily s dôsledkami pre zamestnanosť obyvateľstva vidieka. Pri tomto vývoji sa nepriaznivo vyvíja objem a kvalita tovarových výstupov z odvetvia, čo sa odráža v klesajúcej tvorbe pridanej hodnoty, ale aj výkon odvetvia z hľadiska generovania verejných statkov (neprodukčné funkcie odvetvia). *Stagnácia, resp. redukcia tovarových výstupov vyvoláva obavy z hľadiska potravinovej bezpečnosti štátu, znižovanie zamestnanosti zasa ohrozuje ekonomickú a sociálnu životaschopnosť vidieka.*

Nie je jednoduché identifikovať hybné sily a príčiny pozorovaného vývoja, ani navrhovať inštitucionálne či iné riešenia na dosiahnutie zmeny, ktoré by mohli ovplyvniť budúci vývoj. Našou východiskovou tézou je, že vzhľadom na dlhodobé trendy vo vývoji podielu týchto odvetví na tvorbe hrubého domáceho produktu národnej ekonomiky možno očakávať, že *prínos poľnohospodárstva a potravinárstva k ekonomike vyššieho štádia rozvoja nebude ani v budúcnosti v podobe významnejšieho priameho príspevku k dynamike hospodárskeho rastu*. Skôr predpokladáme, že *zmeny v týchto odvetviach by mohli byť dôležitým činiteľom ovplyvňujúcim kvalitu života populácie*, a to jednak udržateľnou produkciou environmentálnych služieb¹ a iných verejných statkov² a tiež lepším zabezpečením kvalitnej a zdravotne neškodnej výživy obyvateľstva.

¹ Ochrany a spravovania prírodných zdrojov, údržby krajiny ako prostredia pre rôznorodé humánne aktivity.

² Medzi ktoré rátame o. i. aj hospodársku a sociálnu životaschopnosť vidieka a potravinovú bezpečnosť krajiny.

1. POSTAVENIE POĽNOHOSPODÁRSTVA A POTRAVINÁRSTVA V NÁRODNOM HOSPODÁRSTVE

1.1. Poľnohospodárstvo

Základnými ukazovateľmi, používanými na vyjadrenie národohospodárskeho významu jednotlivých hospodárskych odvetví sú ukazovatele podielu na tvorbe hrubej pridanej hodnoty (hrubého domáceho produktu) a podielu na zamestnanosti.

V prípade pozície slovenského poľnohospodárstva možno celkový dlhodobý trend príspevku poľnohospodárstva k národnej ekonomike charakterizovať ako klesajúci, pričom v období členstva Slovenska v EÚ je jeho podiel na tvorbe HDP relatívne stabilný. *Podiel slovenského poľnohospodárstva na³ výkone národnej ekonomiky je v období od roku 2004 približne dvojnásobný oproti priemernej hodnote vypočítanej za krajiny EÚ 15, ktorá dosahuje za obdobie 2005 – 2011 približne 1,5 %.* (European Commission, 2012, s. 98) Naproti tomu, nové členské krajiny (EU 12) vykazujú v tomto ukazovateli približne trojnásobne vyššie hodnoty, v rokoch 2005 až 2011 priemer týchto krajín osciloval medzi 3,7 až 4,5 percentami. Pre porovnanie, v roku 2011 podiel hrubej pridanej hodnoty primárneho sektora v predstavoval v Nemecku 0,9 %, v Rakúsku 1,6 %, v Česku 2,2 %, v Maďarsku 4,5 % a Poľsku 4,0 %. (European Commission, 2012, s. 99)

Slovensko, ako vyplýva z tabuľky 1, patrí v skupine nových členských krajín k štátom s nižším podielom poľnohospodárstva na tvorbe pridanej hodnoty. Najvyššie hodnoty vykázali v roku 2011 Rumunsko (7,4 %) a Bulharsko (5,6 %). (Ibid, s. 99).

T a b u ľ k a 1

Podiel primárneho sektora (poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybárstvo) SR na tvorbe HDP

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
% HDP	5,1	4,8	4,7	4,7	4,1	4,0	4,5	4,5	4,0
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
% HDP	3,6	3,2	3,2	3,6	3,7	3,1	2,5	3,1	3,3

Prameň: Hrubý domáci produkt podľa ekonomických činností (NACE Rev. 2) v mil. EUR bežných cien. Sektor A: Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov. Štatistický úrad SR, Slovstat 2013 a prepočet autora.

V jednotlivých členských krajinách bol v poslednom čase charakter zmien v tvorbe HDP v primárnom sektore odlišný. Napríklad v rokoch 2007 až 2011 hodnota hrubej pridanej hodnoty v absolútnych číslach a stálych cenách klesala priemerne ročne v Nemecku o –3,8 %, v Česku o –1,5 % a na Slovensku o –2,2 %. Naopak v Maďarsku ročne rástla o 8,2 %, v Rakúsku o 2,2 % a v Poľsku o 0,1 %. (ŠÚ SR, 2013). Pokles tvorby hrubej pridanej hodnoty

³ Presnejšie primárneho sektora (odvetvie A podľa NACE rev. 2), t. j. poľnohospodárstva, lesníctva a rybolovu.

(v stálych cenách) na Slovensku je svedectvom znižujúceho sa objemu produkcie a zmien jej výrobkovej štruktúry.

S trendom poklesu podielu na tvorbe pridanej hodnoty korešponduje v hodnotenom období znižovanie využívania výrobného faktora práce. *Zamestnanosť v poľnohospodárstve medzi rokmi 1995 až 2012 (podľa údajov národných účtov) klesla indexom 34,1, pričom v období po vstupe do EÚ bol pokles miernejší.* V rokoch 1995 – 2004 bol index poklesu 47,8, kým v nasledujúcom období do roku 2012 dosiahol tento index hodnotu 71,4 a priemerný ročný pokles v absolútnych číslach (–3 343 osôb) predstavoval len približne tretinu priemerneho ročného poklesu v predchádzajúcom deväťročnom období (–11 697 osôb). (ŠÚ SR Slovstat, Databáza časových radov).

T a b u ľ k a 2

Podiel primárneho sektora na celkovej zamestnanosti

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
% zamestnanosti	9,6	8,7	8,2	7,5	6,8	6,2	5,9	5,4	4,9
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
% zamestnanosti	4,7	4,5	4,0	3,8	3,6	3,5	3,4	3,3	3,1

Prameň: Celková zamestnanosť (ESNU95) podľa ekonomických činností (NACE Rev. 2) v osobách Sektor A: Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov. Štatistický úrad SR, Databáza časových radov Slovstat 2013 a prepočet autora.

Je zrejmé, že kým v prvom cykle (do roku 2004) k masívnemu úbytku pracovníkov z odvetvia prispeli doznievajúce vplyvy „veľkého tresku“ z roku 1991 po nástupe ekonomickej reformy v Československu⁴ a hlavne reštrukturalizačné procesy, spojené s privatizáciou a transformáciou poľnohospodárskych podnikov,⁵ v cykle nasledujúcom to boli najmä podnikateľské rozhodnutia, ústiace do zmien v štruktúre produkcie a racionalizačných opatrení.

Hodnoty podielu zamestnanosti po roku 2004 sa blížia k hodnotám, dosahovaným v tomto období v priemere krajín EU 15, ktorý sa pohyboval od 3,5 % (2004) po 3,0 % (2012). (European Commission, 2012, s. 94). Podstatne vyšší podiel zamestnanosti v primárnom sektore vykazovali NČŠ, a to v priemere okolo 15 %. Najvyšší podiel zamestnanosti mali v roku 2011 v Rumunsku (32,6 %), Bulharsku (19,9) a v Poľsku (12,7 %). Najnižšie hodnoty tohto ukazovateľa dosiahli v Luxembursku (1,2 %), Belgicku a Spojenom kráľovstve (1,3 %). Podiel zamestnanosti v primárnom sektore Slovenska je v roku 2011 porovnateľný s Českom (3,2 %), je významne nižší ako v Poľsku, a tiež nižší ako v Maďarsku (7,1 %) a Rakúsku (4,8 %). V Nemecku v uvedenom roku predstavoval 1,6 %.

Pokles podielu zamestnanosti je trvalým javom vo všetkých ČŠ, výrazný je najmä v niektorých NČŠ, v dôsledku reštrukturalizačných procesov. *Podľa výberového zisťovania*

⁴ V roku 1989 bol podiel zamestnanosti sektora na celkovej zamestnanosti 12,1 %.

⁵ Podrobnejšie v súdobých prameňoch, napríklad Wolz, A., Blaas, G., Namerova, I., Buchta, S.: Agricultural Transformation in Slovakia: The Change of Institutions and Organisations. Verlag f. Entwicklungspolitik, Saarbruecken GmbH 1998, 152 s., prílohy 80 s. ISBN 3-88156-712-7.

pracovních sil Slovensko je v ostatnom desaťročí (2000 – 2012) na treťom mieste v poradí vo veľkosti úbytku poľnohospodárskej zamestnanosti po Litve a Lotyšsku. (European Commission, 2013, s. 12).

Predpokladáme, že v súčasnosti sa poľnohospodárska zamestnanosť asymptoticky blíži k „ekonomickému optimu“⁶ a jej ďalší vývoj bude už ovplyvňovaný hlavne zmenami v rozmere poľnohospodárskej produkcie a v štruktúre ekonomických činností subjektov podnikajúcich v poľnohospodárskej výrobe.

Dôležitým faktorom budúceho vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve bude vývoj konkurencieschopnosti tovarových výstupov slovenských poľnohospodárov na domácom a zahraničných trhoch. Ich trhovú pozíciu sa bude meniť v závislosti od cenového vývoja a veľkosti konkurenčnej ponuky, efektívnosti zhodnocovania výrobných vstupov a faktorov domácimi výrobcami, ale aj od zmien v organizácii trhu. Za kľúčovú otázku pokladáme, či sa posilní, alebo oslabí súčasný trend internacionalizácie a monopsonizácie spotrebiteľských trhov, prejavujúci sa v súčasnosti v dominantnej úlohe nadnárodných maloobchodných reťazcov v organizovaní trhov.

Alternatívou k tomuto stavu by bolo posilnenie úlohy regionálnych miestnych trhov, tvorba regionálnych „krátkych“ vertikál, posilnenie trhovej pozície prvovýrobcov ich záujmovým združovaním (čo by v zvýšenej miere umožnila legislatíva trhovej súťaže), priamy predaj spotrebiteľom a podobne. V tomto smere by bolo žiaduce, aby národné vlády využili inovačné zmeny, navrhované Európskou komisiou v programe rozvoja vidieka na obdobie 2014 – 2020. Sú to návrhy na opatrenia, umožňujúce podporu „medzisektorových dohôd“, krátkych vertikál a združení výrobcov vo väčšej miere ako doteraz a vo viacerých výrobných sektoroch. (Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady na podporu rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu rozvoja vidieka COM(2011)672 final/2.).⁷

1.2. Potravinársky priemysel

Dôležitým činiteľom, vplývajúcim na konkurencieschopnosť domácej poľnohospodárskej výroby je priemysel spracovania potravín, ktorý zohráva rozhodujúcu úlohu pri generovaní dopytu po poľnohospodárskych surovinách. *Efektívnosť spracovania potravín určuje pozíciu domácej produkcie na trhoch hotových potravín, a to domácich aj zahraničných. Slovenský potravinársky priemysel ako celok v posledných rokoch vytvára zisk⁸ (v roku 2012 to bolo 195 mil. eur). Zamestnáva okolo 45,2 tis. osôb (údaj z roku 2010).*

⁶ Primerane súčasnej technickej vybavenosti a využívaným technológiám ako aj štruktúre ekonomických činností, bez sociálnej prezamestnanosti.

⁷ V súčasnosti platí možnosť kartelového združovania prvovýrobcov mlieka v zmysle Nariadenia (EU) č. 261/2012 Európskeho parlamentu a Rady zo 14. marca 2012, ktoré mení a dopĺňa Nariadenie Rady (EC) č. 1234/2007 vo veci zmluvných vzťahov v sektore mlieka a mliečnych výrobkov.

⁸ Pozoruhodný je vývoj tvorby zisku v potravinárskom priemysle. Kým v prvej dekáde transformačného procesu potravinárske podniky vykazovali vo väčšine výrobných odborov stratu, v neskorších rokoch sa situácia obrátila.

Postavenie potravinárstva v národnom hospodárstve, merané podielom na tvorbe hrubej pridanej hodnoty je porovnateľné s ostatnými členskými krajinami EÚ. Pri porovnaní so susednými krajinami, Českom a Maďarskom jeho podiel na objeme vytvorenej pridanej hodnoty o niečo nižší. (Tab. 3) Nominálny priemerný ročný rast HPH potravinárstva v rokoch 2004 – 2010 dosiahol 4,3 %, čím bol vyšší ako v ČR (0,6 %), Maďarsku (0,6), Rakúsku (0,3), ale nižší ako v Poľsku (10,0 %). Priemerný rast v NČŠ bol odhadovaný na 6 %, v EU 27 HPH potravinárstva rástla priemerne ročne len o 0,4 %. (European Commission, 2012).

T a b u ľ k a 3

Podiel potravinárstva na vytvorenej hrubej pridanej hodnote v b. c. , roky 2005 – 2010 , %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Česká republika	3,0	2,8	2,4	2,5	2,9	2,4
Slovensko	2,2	2,2	1,9	1,8	1,8	1,7
Maďarsko	2,5	2,4	2,2	2,1	2,2	2,4
Rakúsko	2,0	2,0	2,0	2,0	2,3	2,0
Poľsko	3,4	3,2

Prameň: European Commission: Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information. Report 2012. European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2012.

Zamestnanosť v potravinárstve na Slovensku viac rokov mierne klesá, a to v dôsledku rastu produktivity práce, ale aj postupného znižovania produkcie. V roku 2003 bol podiel potravinárstva na celkovej zamestnanosti v národnom hospodárstve 3,3 %, v roku 2011 už len 2,1 %. V rokoch 2007 až 2011 bolo priemerné ročné tempo poklesu zamestnanosti v potravinárstve –4,2 %. V uvedenom období sa zamestnanosť v potravinárstve znižovala takmer vo všetkých členských štátoch, najviac v Dánsku (–7,6 % ročne), najmenej v Portugalsku (–1,1 %). Výnimkou boli Rakúsko, Fínsko a Taliansko, kde sa potravinárska zamestnanosť nepatrne zvyšovala, ako aj Malta (zvýšenie každoročne o 3,8 %). Všeobecne je význam potravinárstva pre udržanie zamestnanosti osobitne vysoký v riedko osídlených vidieckych oblastiach. (European Commission, 2012, príloková tab. 12).

Podľa údajov Eurostatu bol priemerný ročný rast produktivity práce v potravinárstve Slovenska v rokoch 2005 – 2010 druhý najvyšší v EÚ27 (12,6 %) po Estónsku (16,7 %). Pokiaľ ide o samotnú úroveň produktivity práce (meranú hrubou pridanou hodnotou pripadajúcou na jednu zamestnanú osobu), hodnotou 26,7 tis. eur bolo na úrovni Českej republiky a zaostávalo za západoeurópskymi krajinami (napr. Írsko dosiahlo v roku 2010 145,1 tis. EUR na osobu, Holandsko 104,2 tis. eur, Švédsko 72,7 tis. eur). Z krajín, za ktoré sú k dispozícii údaje, predstihlo napr. Maďarsko (15,1 tis. eur), alebo Estónsko (22,0 tis. eur na osobu). Všeobecne platí, že tempá rastu produktivity v krajinách s nízkou východiskovou úrovňou (čo

V rokoch 2010 a 2011 boli v zisku všetky odbohy potravinárskeho priemyslu, okrem mliekarenského. Najvyššie objemy zisku sa vytvárali v odbohoch výroby kakaa, čokolády a cukrovínok. Najvyššiu rentabilitu vykazovali podniky v odbore výroby vína, výrobe a úprave alkoholu, výrobe sladú a piva a výrobe pečiva a múčnych výrobkov.

platí pre nové členské štáty) výrazne predstihujú po vstupe do EÚ tempá rastu dosahované v starých členských krajinách, čím dochádza k vyrovnávaniu. Možno predpokladať, že ešte určitý čas bude rast produktivity práce aj na Slovensku zdrojom znižovania zamestnanosti v potravinárstve.

Z porovnania podielov potravinárstva na zamestnanosti v spracovateľskom priemysle⁹ jednoznačne vyplýva, že Slovensko výrazne zaostáva vo využívaní potenciálu produkcie potravín voči väčšine krajín EÚ. Je to zrejme nielen v porovnaní s menej industrializovanými krajinami, ako je napríklad Grécko, či Portugalsko, ale aj s vysoko industrializovanými krajinami ako Belgicko, Dánsko, Holandsko, či Spojené Kráľovstvo, ktoré vykazujú výrazne vyšší podiel potravinárskeho priemyslu na celkovej zamestnanosti v spracovateľskom priemysle, napriek produktivite práce, vysoko prevyšujúcej produktivitu dosahovanú na Slovensku. Napríklad Holandsko, pri produktivite práce približne trojnásobne vyššej ako na Slovensku sa podieľa na tvorbe HPH národného hospodárstva približne rovnako ako slovenské potravinárstvo, avšak na zamestnanosti spracovateľského priemyslu sa podieľa oproti Slovensku asi dvojnásobne. Obdobne dopadá porovnanie aj s Dánskom, či Belgickom (tab. 4).

Z medzinárodného porovnania tiež vyplýva, že rast produktivity práce v potravinárstve je sprevádzaný vo väčšine prípadov poklesom zamestnanosti. Obdobne, ako vidno z tabuľky, pokles zamestnanosti je rýchlejší v krajinách s relatívne vyššou zamestnanosťou v potravinárstve, najmä to platí v niektorých NČŠ (napríklad v pobaltských krajinách).

Celkove Slovensko patrí ku krajinám s najnižším podielom potravinárstva na priemyselnej zamestnanosti. Súvisí to s relatívne nižším objemom potravinárskej produkcie, a to nielen voči krajinám, ktoré možno označiť za agrárne, ale aj priemyslovo vyspelým štátom ako je Belgicko, Holandsko, Nemecko a podobne.

Na potenciál agropotravinárstva ako generátora pridanej hodnoty v národnom hospodárstve poukázal už Hutník (1994, 1999) na príklade priemyselne rozvinutých západoeurópskych krajín, a to medzinárodnou komparatívnou analýzou dát o tvorbe pridanej hodnoty a zamestnanosti v agropotravinárstve. Prišiel k záveru, že ekonomické možnosti tohto sektora oproti iným spracovateľským odvetviám spočívajú predovšetkým v jeho inovačnej kapacite ako aj rýchlosti obratu kapitálu. Tieto podporujú efektívnosť medzis potreby a vysokú produktivitu práce. Treba dodať, že uplatnenie tohto odvetvia v podmienkach voľného medzinárodného trhu je podmienené vysokou konkurencieschopnosťou výrobkov a fungujúcou vertikálou článkov, vedúcich ku konečnému spotrebiteľovi.

⁹ V ukazovateli podielu na celkovej zamestnanosti v národnom hospodárstve sú hodnoty za Slovensko na úrovni priemeru EÚ 15 (2,1 %). Výpovednejšie sa zdá použiť ukazovateľ podiel na zamestnanosti v spracovateľskom priemysle, pretože sa tým eliminuje vplyv odlišnej sektorovej štruktúry národného hospodárstva, pre ktorú je typický vyšší podiel sektora služieb v krajinách západnej Európy. Napríklad v Holandsku sa na celkovej zamestnanosti podieľa potravinárstvo len 1,7 %-ami, avšak jeho podiel na zamestnanosti v spracovateľskom priemysle je 18 %, čo lepšie zvyrazňuje hospodársky význam tohto odvetvia.

T a b u ľ k a 4

Medzinárodné porovnanie produktivity práce, podielu na hrubej pridanej hodnote národného hospodárstva a zamestnanosti v potravinárskom priemysle

Štát	Podiel potravinárstva na HPH	Produktivita práce (HPH/prac.)	Priemerná ročná zmena		Podiel potravinárstva na	
			produktivity práce	zamestnanosti v potravinárstve	zamestnanosti (15 – 60 roční)	zamestnanosti v sprac. priemysle
	2010	2010	2005 – 2010	2007 – 2011	2011	2011
	v %	v tis. eur	v %	v %	v %	v %
Belgicko	2,1	68,6	1,8	-0,4	2,3	15,9
Bulharsko	2,4	n.a.	n.a.	-5,0	3,9	19,0
Česká republika	2,4	26,7	6,2	-1,2	2,4	9,1
Dánsko	2,1	70,1	1,9	-7,6	2,2	16,8
Nemecko	1,7	n.a.	n.a.	-0,4	2,3	11,4
Estónsko	2,2	22,0	16,7	-4,5	2,2	10,7
Írsko	4,4	145,1	7,2	-2,2	2,8	23,8
Grécko	3,4	53,9	9,5	-1,2	2,9	28,0
Španielsko	2,5	59,3	5,9	-2,1	2,5	19,4
Francúzsko	1,7	49,5	-1,6	-0,3	2,6	19,5
Taliansko	1,8	56,2	1,2	0,3	1,9	9,8
Cyprus	2,3	n.a.	n.a.	-2,5	2,8	35,8
Lotyšsko	2,4	n.a.	n.a.	-4,9	3,1	22,4
Litva	4,5	23,8	10,7	-6,3	3,3	20,8
Luxembursko	0,7	n.a.	n.a.	-6,1	0,6	10,8
Maďarsko	2,4	15,2	-3,5	-2,5	3,2	15,0
Malta	1,6	n.a.	n.a.	3,8	3,5	22,9
Holandsko	2,6	104,1	4,1	-3,5	1,7	18,0
Rakúsko	2,0	58,4	1,8	0,1	1,9	12,2
Poľsko	3,2	n.a.	n.a.	-0,9	3,3	17,4
Portugalsko	2,1	n.a.	n.a.	-1,1	2,3	13,2
Rumunsko	5,6	n.a.	n.a.	-0,2	2,4	12,8
Slovinsko	1,5	29,0	4,7	-8,6	1,8	7,6
Slovensko	1,7	26,6	12,6	-4,2	2,1	8,7
Fínsko	1,6	66,7	2,3	0,7	1,6	11,2
Švédsko	1,4	72,2	2,7	-2,4	1,1	8,9
UK	1,5	n.a.	n.a.	-1,2	1,4	13,9
EÚ 27	2,0	55,7	4,1	-1,2	2,3	14,2
EÚ 15	1,9	73,1	3,5	-1,0	2,1	14,0
EÚ 12	3,2	23,9	7,5	-2,0	2,9	14,5

Prameň: European Commission: Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information. Report 2012. European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2012.
Eurostat National Accounts and Labour Force Survey.

Prečo potravinárstvo nevyužíva slovenský agrárny potenciál?

V horizonte uplynulých dvadsiatich rokov sme svedkami toho, že potravinárstvo na Slovensku, s výnimkou niektorých výrobných odborov, nepatrí medzi „výhercov“ (winners) prechodu krajiny k trhovej ekonomike. Väčšina výrobných odborov už od deväťdesiatych rokov vykazuje nízke využitie výrobných kapacít. Výnimku tvoria odbory cukrovarnícky, spracovania čokolády a nečokoládových cukroviniek, spracovania olejnatých semien, výroba trvanlivého pečiva, ako aj výroba sladu, piva a spracovanie hydiny a hydinových výrobkov.

Notoricky nevyužívané kapacity sú v porážkach hovädzieho a bravčového mäsa, mliekárňach a konzervárňach (tab. 5).

T a b u ľ k a 5

Využitie výrobných kapacít potravinárskeho priemyslu v %

Výrobný odbor	1997	2011
Spracovanie mlieka	40,9	52,3
Konzumné mlieko	41,0	43,4
Syry prírodné a ostatné	92,8	53,2
Syry tavené	56,7	51,8
Mlieko sušené	39,5	32,1
Kyslomliečne výrobky a jogurty	70,5	18,4
Maslo	21,6	92,4
Jatočná hydina (porážky)	69,3	78,8
Hydinové výrobky	87,2	76,7
Jatočný HD porážky	19,6	21,7
Jatočné ošipané porážky	34,7	34,3
Mäsové výrobky	53,1	52,9
Zomelok pšenice	68,6	90,1
Zomelok raže	.	33,7
Chlieb	42,1	40,0
Čerstvé pečivo	48,3	53,0
Cestoviny	79,3	62,9
Výroba sladu	62,2	78,6
výroba piva	66,8	46,9
Výroba vína	.	42,5
Nealko nápoje sladené sýtené	50,6	56,0
Spracovanie olejnatých semien	92,7	85,9
Stolová minerálna voda	.	54,8
Čokoládové cukrovinky a čokoláda	100,9	70,5
Nečokoládové cukrovinky	57,0	76,5
Trvanlivé pečivo	63,6	106,8
Kompóty sterilizované	29,3	37,8
Kvasená kapusta	58,8	97,7
Zelenina sterilizovaná	37,8	52,3
Ocot	73,1	38,0
Surový lieh	69,3	67,8
Rafinovaný lieh	54,5	68,7
Liehoviny	44,5	37,4
Mrazené zeleninové výrobky	48,6	94,4
Mrazené ovocné výrobky	57,6	.

Prameň: Analýza vývoja poľnohospodárstva a potravinárstva v období rokov 1990 – 1998. VÚEPP Bratislava 2000. Príloková časť, s. 72. Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR 2012.

Z porovnania údajov o využití kapacít v dvoch relatívne vzdialených časových horizontoch vyplýva, že situácia sa dlhodobo nemení. V niektorých výrobných odboroch došlo k rozšíreniu kapacít (napríklad vo výrobe syrov, kyslomliečnych výrobkov), čo vysvetľuje pokles využitia, hoci domáci dopyt o tieto výrobky sa v čase zvýšil. Kapacity na prvotné spracovanie mäsa (bitúňky) sú chronicky nevyužívané. V tabuľke nie sú údaje o cukrovarníckom priemysle, avšak z iných zdrojov poznáme, že jeho kapacity sú po reštrukturalizácii v dôsledku reformy cukrového režimu EÚ plne využité. Využitie kapacít na produkciu

čokoládových a nečokoládových cukrovínok a trvanlivého pečiva ovplyvňuje prítomnosť zahraničných investorov, ktoré zabezpečili *zapojenie* svojich slovenských akvizícií *do globálnych distribučných systémov*. Hodné pozornosti sú aj čísla o využití kapacít v sladovníckom a mlynárskom priemysle, ktoré svedčia o konkurencieschopnosti týchto výrobných odborov.

Pokles potravinárskej výroby (tab. 6) je dôsledkom celkového zníženia spotreby niektorých druhov potravín (tab. 7), ako aj zahraničnej konkurencie, ktorá je významne prítomná na domácom trhu hotových potravín, a to nielen po vstupe Slovenska do EÚ, ale už od uzavretia Asociačnej dohody (1993). Faktorom, ktorý ovplyvňoval dopyt po domácich výrobkoch bolo nielen celkové dopytové obmedzenie z dôvodu kúpnej sily obyvateľstva, ale aj postupné zmeny v štruktúre spotreby. Na tieto zmeny dokázala reagovať domáca ponuka len čiastočne, značná časť dopytu po druhoch potravín, ktorých spotreba rástla, sa pokrývala potravinami z dovozu. Porovnaním tabuliek vývoja produkcie a spotreby potravín však možno dospieť k záveru, že v niektorých výrobných odboroch domáca produkcia reagovala na rast spotreby zvýšením výroby. Vidno to na výrobe syrov, hydiny, vajec a jedlých rastlinných tukov a olejov. Vývoj produkcie niektorých komodít (napríklad sladu) svedčí o konkurencieschopnosti daných výrobkov, resp. celej vertikály spracovania príslušnej suroviny až po konečný výrobok.

T a b u ľ k a 6

Vývoj výroby potravinárskeho priemyslu SR

		1990	2005	2010	2011	Index 2005/ 1990	Index 2010/ 2005	Index 2011/ 2005	Index 2010/ 1990	Index 2011/ 1990
Výrobky z mäsa	tis. t	269,8	174,9	96,3	93,7	64,8	55,1	53,6	35,7	34,7
Rafinovaný cukor	tis. t	165,7	246,7	285,5	317,8	148,9	115,7	128,8	172,3	191,8
Konzumné mlieko	tis. t	528,4	246,9	276,7	297,4	46,7	112,1	120,5	52,4	56,3
Syry spolu	tis. t	35,3	54,1	41,2	43,5	153,3	76,2	80,4	116,7	123,2
Maslo	tis. t	31,0	31,0	10,0	12,2	100,0	32,3	39,4	32,3	39,4
Pšeničná múka	tis. t	470,0	394,3	404,9	434	83,9	102,7	110,1	86,1	92,3
Chlieb a čerstvé pečivo	tis. t	448,2	192,5	177,9	148,2	42,9	92,4	77,0	39,7	33,1
Cestoviny	tis. t	19,7	26,0	12,6	12,4	132,0	48,5	47,7	64,0	62,9
Zabitá hydina	tis. t	73,6	94,3	87,9	72,3	128,1	93,2	76,7	119,4	98,2
Konzumné vajcia	mil. ks	733,7	622,9	1127,1	1113,0	84,9	180,9	178,7	153,6	151,7
Slad	tis. t	217,0	250,0	225,5	217,9	115,2	90,2	87,2	103,9	100,4
Pivo	mil. l	398,8	396,2	323,8	312,4	99,3	81,7	78,8	81,2	78,3
JRTO	tis. t	55,5	82,0	94,5	62,6	147,7	115,2	76,3	170,3	112,8
Ovocné výrobky	tis. t	24,3	5,3	7,5	7,2	21,8	141,5	135,8	30,9	29,6
Zeleninové výrobky	tis. t	58,4	26,1	29,4	29,2	44,7	112,6	111,9	50,3	50,0
Víno	mil. l	.	27,8	34,8	44,6	.	125,2	160,4	.	.

Prameň: Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR 2012.

Treba uviesť, že *pri mnohých komoditách je Slovensko v produkcii potravinárskej suroviny sebestačné až prebytkové, avšak spotrebiteľský trh je zásobený do značnej miery dovezenými spracovanými výrobkami*. Typickým príkladom je výroba mlieka, kde domáca produkcia prvovýrobcov dosahuje 107,5 % domáceho dopytu, ale surové mlieko sa vo veľkom množstve vyváža a domáci dopyt sa saturuje dovozom hotových výrobkov. (Konceptia,

2013). Takto ukazovateľ sebestačnosti v roku 2010 bol u syrov 64 %, kyslomliečnych výrobkov 88 % a u masla 67 %. Z celkových bilancií produkcie a užitia poľnohospodárskych surovín a spracovaných potravinových výrobkov vyplýva, že *Slovensko je v prevažnej miere vývozcom poľnohospodárskych surovín s nízkou pridanou hodnotou a dovozcom spracovaných potravín*. (Koncepcia, 2013).

T a b u ľ k a 7

Vývoj spotreby potravín v kg/ks na obyvateľa 1990 – 2010

	1990	1995	2010	Index 1995/ 1990	Index 2010/ 1995	Index 2010/ 1990	ODP v kg
Mäso v hodnote na kosti	84,0	63,7	56,6	75,8	88,9	67,4	57,3
– hovädzie a teľacie	22,1	12,2	4,2	55,2	34,4	19,0	17,4
– bravčové	44,5	36,8	31,6	82,7	85,9	71,0	22,7
– hydina	15,2	13,4	19,1	88,2	142,5	125,7	15,5
– ostatné	2,2	1,3	1,7	59,1	130,8	77,3	2,7
Ryby	4,4	4,1	5,0	93,2	122,0	113,6	6,0
Mlieko a mliečne výrobky	226,3	162,4	163,1	71,8	100,4	72,1	220,0
– konzumné mlieko	110,9	74,2	53,1	66,9	71,6	47,9	91,0
Syry, tvarohy	9,9	8,1	10,4	81,8	128,4	105,1	10,1
– vajcia ks	348	296	214	85,1	72,3	61,5	201,0
Tuky spolu	25,3	23,9	22,9	94,5	95,8	90,5	22,0
– maslo	6,4	3,2	2,5	50,0	78,1	39,1	2,8
– bravčová masť	6,9	4,8	2,8	69,6	58,3	40,6	3,0
– JRTO	11,9	15,8	17,4	132,8	110,1	146,2	16,2
Cukor	41,9	32,0	37,7	76,4	117,8	90,0	30,9
Obilniny v hodnote múky	116,5	106,5	80,3	91,4	75,4	68,9	98,5
Zemiaky	85,8	74,3	47,6	86,6	64,1	55,5	80,5
Strukoviny	1,9	2,1	1,4	110,5	66,7	73,7	2,6
Zelenina	100,6	105,8	94,8	105,2	89,6	94,2	127,9
Ovocie	54,0	68,1	53,5	126,1	78,6	99,1	96,7
Hroznové víno	13,9	11,3	13,4	81,3	118,6	96,4	-

Prameň: Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR 2012. ODP – odporúčaná dávka potravín. JRTO – jedlé rastlinné tuky a oleje.

Ako ukazuje tabuľka 8, v zahraničnom obchode s poľnohospodárskymi výrobkami za posledné tri roky, za ktoré boli dostupné údaje sa každoročne dosiahlo kladné saldo obchodnej výmeny, kým pri spracovaných potravinách bolo toto saldo záporné, dosahujúce hodnotu takmer jednej miliardy eur.

Z komoditných bilancií vyplýva, že aj pri komoditách, kde domáca produkcia nepokrýva domácu spotrebu existujú značné vývozy (napríklad u bravčového mäsa), čo je aj otázka cenových rozdielov pri rozličných druhoch (kvalite) výrobkov. Spracovateľský priemysel napríklad u mäsa preferuje dovozy lacnejších druhov mäsa zo zahraničia, pred nákupom domácej suroviny. Napriek tomu, že Slovensko vyrába olejninu v množstve vysoko prekračujúcom úroveň domácej spotreby, surovina sa prevažne vyváža a domáci trh je zásobovaný hotovými výrobkami z dovozu, a to napriek dostatočnej kapacite domáceho spracovateľského priemyslu. Tento, pre nízku efektívnosť spracovania a zahraničnú konkurenciu, pociťuje

nedostatočnú ponuku domácej suroviny a surovinu čiastočne tiež dováža. (Koncepcia 2013, s. 63).

T a b u ľ k a 8

Bilancia obchodu s poľnohospodárskymi a potravinárskymi výrobkami v tis. eur

	Poľnohospodárske výrobky			Spracované potraviny		
	Dovoz	Vývoz	Saldo	Dovoz	Vývoz	Saldo
2009						
Nahradiateľné komodity	388 152	609 780	221 628	1 878 410	1 126 826	-751 584
Nenahradiateľné komodity	191 225	49 547	-141 628	324 428	146 645	-177 783
Spolu	579 377	659 327	79 950	2 202 838	1 273 471	-929 367
2010						
Nahradiateľné komodity	511 062	656 644	145 582	2 053 124	1 327 311	-725 813
Nenahradiateľné komodity	207 695	49 202	-158 793	347 999	128 862	-219 132
Spolu	718 757	705 845	-12 912	2 401 123	1 456 173	-944 950
2011						
Nahradiateľné komodity	628 961	916 405	287 444	2 336 688	1 642 228	-694 460
Nenahradiateľné komodity	209 115	73 131	-135 984	429 577	210 242	-219 335
Spolu	838 076	989 536	151 460	2 766 265	1 852 471	-913 794

Poznámka: Nahradiateľnými komoditami nazývame poľnohospodárske, resp. potravinárske výrobky, ktoré možno vyrobiť v našich klimatických podmienkach, resp. spracovať z poľnohospodárskych surovín ktoré sa u nás vyrábajú, nenahradiateľnými tie, ktorých dovoz vyplýva z nemožnosti ich u nás vyrábať.

Prameň: Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR 2011 a 2012.

Iná situácia je vo výrobe hydiny a vajec. Produkcia vajec pokrýva domáci dopyt a dosahuje konkurencieschopnú úroveň ekonomickej efektívnosti, čo dokazuje aj skutočnosť, že v rokoch 2008 – 2011 mala produkcia stúpajúcu úroveň a tiež ceny vajec boli nižšie ako v okolitých krajinách (Poľsku, Maďarsku, Českej republike a Rakúsku).

V nevyváženosti bilancií, čo do stupňa spracovania výrobkov v medzinárodnej výmene u mnohých výrobných vertikál treba vidieť viacero faktorov. Prvým sú rozdiely v efektívnosti produkcie, či už na stupni prvovýroby alebo spravovania, druhým podnikateľské stratégie v spracovateľskom priemysle, ktorý v mnohých odboroch je v rukách nadnárodných korporácií. Tak napríklad bilancie v mliekarenskom odbore ovplyvňuje skutočnosť, že prostredníctvom výrobnéj kooperácie medzi závodmi nadnárodných korporácií lokalizovaných v rozličných štátoch sa generujú ekonomické efekty vyplývajúce z rozdielnych cenových úrovní vstupných surovín ako aj rozdielnej efektivity spracovateľských kapacít. Tak napríklad surové mlieko, na Slovensku relatívne lacnejšie, sa presúva na spracovanie na kyslomliečne výrobky, maslo a syry do efektívnejších spracovateľských prevádzok v okolitých krajinách. Tieto výroby sa na slovenský spotrebiteľský trh potom dovážajú.

Uvedené vysvetľuje, že prečo Slovensko, ktoré produkuje v niektorých potravinách relatívny prebytok poľnohospodárskej suroviny (vzhľadom na domáci dopyt) značný podiel hotových výrobkov (ktorých spotreba stúpa), sa dováža zo zahraničia, pričom výrobné kapacity príslušného spracovateľského priemyslu nie sú dostatočne využité.

T a b u ľ k a 9

Sebestačnosť Slovenska vo vybraných druhoch potravín v roku 2010 v %

Rastlinné výrobky		Živočišné výrobky	
Obilniny spolu	.	Mäso spolu	65,0
Pšenica	.	hovädzie a teľacie	118,0
Raž	113,0	bravčové	52,0
Jačmeň	120,3	hydina	91,0
Kukurica na zrno	233,5	ovčie a kozie	178,0
Zemiaky	67,2	Čerstvé mliečne výrobky	88,0
Cukor	73,2	Syr	64,0
Víno	39,5	Maslo	67,0

Prameň: European Commission: Agriculture in the EU: Statistical and economic information Report 2012, s. 213.

Jedným z možných vysvetlení je *zaostávanie v ekonomickej efektívnosti výrobných zariadení tunajších spracovateľských prevádzok pre zastaralé technologické procesy a vybavenie (napríklad vyššia energetická náročnosť) a slabá motivácia pre modernizáciu pre nízku kapacitu domáceho trhu*. Napríklad v mliekarenskom priemysle existujú exportné prebytky mliečnej suroviny, avšak spracované výrobky ako syry a maslo sa dovážajú. Hypotézu o nedostatočnej motivácii k investíciám do modernizácie a využitia existujúcej kapacity mliekarenského priemyslu by, povedzme, napovedal aj dlhšie pretrvávajúci záporný hospodársky výsledok tohto odboru na Slovensku a tiež skutočnosť, že v tomto odbore má vysoký podiel kapitálovej účasti a manažérskej kontroly zahraničný kapitál.

Celkove v potravinárskom priemysle je *vysoká opotrebovanosť dlhodobého hmotného a nehmotného majetku* (okolo 50 %) a v pomere k tomu nízke investície. Hrubá tvorba fixného kapitálu sa každoročne pohybuje len okolo 16 % oprávok k DHNM alebo 8 % obstarávacej hodnoty majetku. Opotrebovanosť v potravinárskom priemysle je približne o 10 p. b. vyššia ako v poľnohospodárskej prvovýrobe.

Zahraničný kapitál sa na investíciách do potravinárskych závodov podieľa relatívne nízkym podielom. Ukazuje to nasledujúca tabuľka. 10. Je to prekvapujúce, vzhľadom na relatívne silné zastúpenie zahraničných investorov hlavne v odboroch druhotného spracovania.

T a b u ľ k a 10

Podiel zahraničných zdrojov na hrubej tvorbe fixného kapitálu v priemysle potravín, nápojov a tabakových výrobkov (OKEČ DA)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HTFK v tis. eur	217 189	457 964	360 775	327 378	305 804	307 157
Financované zo zahraničných zdrojov v tis. eur	664	266	1 460	8 184	5 811	401
Podiel v %	0,3	0,1	0,4	2,5	1,9	0,1

Prameň: Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve 2012, príloha tab. č. 41.

Zastúpenie zahraničného kapitálu v jednotlivých výrobných odboroch je, pravda, veľmi rozdielne, a tak bez presnejších údajov za jednotlivé výrobné odbory je problematické vyslovovať závery. Je zrejmé, že niektoré odbory, napríklad priemysel spracovania mäsa výrazne zaostávajú v modernizácii investičného majetku.

T a b u ľ k a 11

Porovnanie domácej produkcie a spotreby poľnohospodárskych výrobkov
(podiel spotreby na produkcii v %)

Rastlinné výrobky (hospodársky rok 2011/2012)		Živočišne výrobky (rok 2011)	
Obilniny spolu	151,9	Hovädzí dobytok	119,3
Pšenica	155,6	Ošipané	58,1
Jačmeň	106,8	Ovce	252,4
Kukurica na zrno	145,7	Kozy	100,0
Olejniny spolu	202,6	Hydina	69,4
repka olejná	132,9	Mlieko	107,5
slnečnica	335,0	Konzumné vajcia	98,5
Zemiaky	69,6		
Strukoviny	90,8		
Ovocie spolu (mierneho pásma)	53,6		
Zelenina	85,8		
Víno	47,2		

Prameň: Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve SR 2012, s. 27.

Obdobne, významným faktorom, ovplyvňujúcim vývoj komoditných vertikál na Slovensku je konkurencieschopnosť tovarových výstupov prvovýrobcov. Ako príklad si možno zvoliť výrobu bravčového mäsa, ktoré na Slovensku (ale aj v ČR) dramaticky klesá. Porovnanie vývoja produkcie s niektorými okolitými krajinami a s európskym lídrom v tomto odbore, Dánskom uvádzame v tabuľkách 12 a 13.

T a b u ľ k a 12

Vývoj produkcie bravčového mäsa v 1000 t jatočnej hmotnosti

	Dánsko	Slovensko	ČR	Maďarsko	Poľsko	Rakúsko
2008	1 707	102	336	460	1 888	526
2009	1 583	70	285	389	1 608	533
2010	1 666	69	276	416	1 741	542
2011	1 718	57	263	387	1 811	544

Prameň: Agriculture in the EU. Statistical and economic information report 2012, European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development

T a b u ľ k a 13

Vývoj trhových cien bravčového mäsa v eur/100 kg. trieda E, v jatočnej hmotnosti

	Dánsko	Slovensko	ČR	Maďarsko	Poľsko	Rakúsko
2008	130,5	167,9	163,2	160,4	158,3	155,1
2009	122,9	153,4	150,0	149,5	143,7	138,4
2010	126,3	145,5	142,1	141,2	134,9	137,8
2011	138,9	158,8	156,2	154,1	151,5	151,2

Prameň: Agriculture in the EU. Statistical and economic information report 2012, European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development.

Ako ukazujú tabuľky, na Slovensku v sledovanom období produkcia bravčového mäsa klesala (podobne aj v Česku a Maďarsku), ale v Dánsku, Poľsku a Rakúsku bola stabilizovaná, s menšími medziročnými výkyvmi. V rovnakom období malo Slovensko najvyššie trhové ceny bravčového mäsa v porovnaní s okolitými stredoeurópskymi krajinami, ale najmä

s lídrom trhu Dánskom, čo svedčí o nízkej konkurencieschopnosti chovu ošípaných na Slovensku. Aj spotrebiteľské ceny bravčového boli v Maďarsku, Česku a Poľsku v rozpätí od 5 do 25 % percentuálnych bodov nižšie ako na Slovensku. Z toho možno urobiť záver, že na Slovensku je trh bravčového mäsa podrobený dopytovému obmedzeniu kvôli vysokým spotrebiteľským cenám, ale súčasne aj ponuka suroviny na domáce spracovanie relatívne obmedzená pri súčasne vysokých cenách ponuky, ktorá spracovateľskému priemyslu nevyhovuje.

U hovädzieho mäsa je i napriek nízkej ponuke trh prebytkový, a to pre extrémne nízky konečný dopyt. Prvovýrobcovia realizujú svoju produkciu exportom za vyššie ceny, ako by získali od domácich spracovateľov. To vysvetľuje nízke využitie kapacít domáceho priemyslu spracovania mäsa, čo tiež prispieva k jeho nízkej efektívnosti a konkurencieschopnosti. Odražom nízkej konkurencieschopnosti domácich výrobcov je klesajúci podiel produktov domácej mäsovej výroby na predajoch v slovenskej maloobchodnej sieti.

Podľa zistení Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka podiel bravčového mäsa slovenského pôvodu v maloobchodnej sieti v roku 2008 bol 56 % a do roku 2012 klesol na 41 %. U hovädzieho a teľacieho mäsa bol tento podiel 62 % v roku 2008 a 30 % v roku 2012.¹⁰

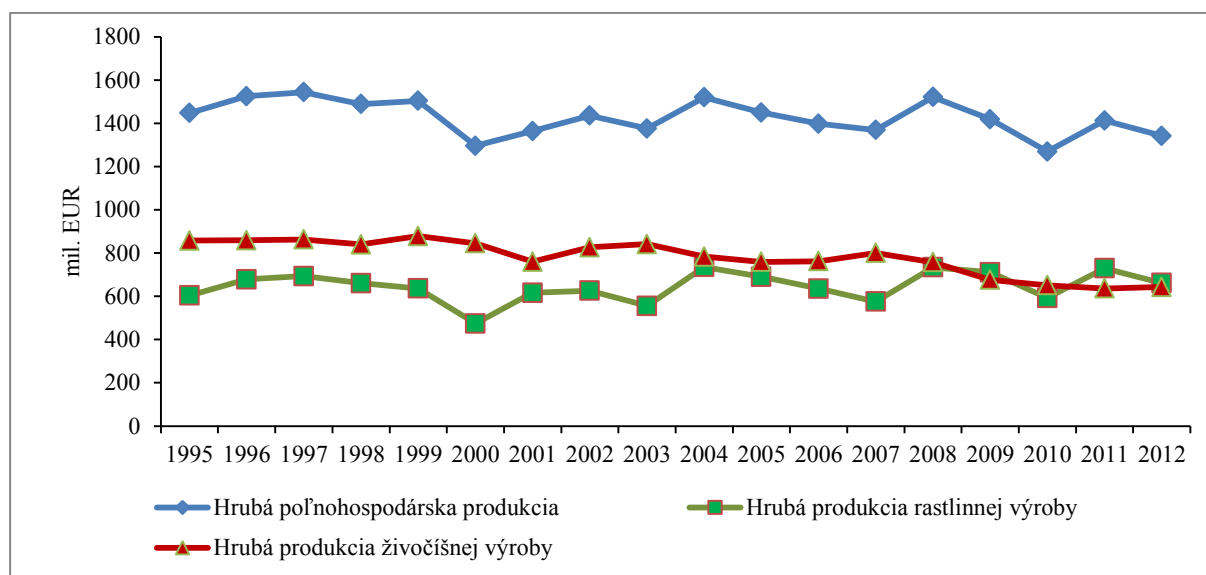
¹⁰ Prehľad o vývoji podielu vybraných výrobkov slovenského pôvodu v obchodnej sieti Slovenska v rokoch 2002 až 2012. <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=1&navID2=1&sID=111&id=7801>).

2. VÝVOJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ VÝROBY – ZÁKLADNÉ ŠTRUKTÚRNE ZMENY V MEDZINÁRODNOM POROVNANÍ

Rozmer poľnohospodárskej výroby sa v dvadsaťročí nasledujúcom po uskutočnení československej ekonomickej reformy (1991) prispôboval zmenenému hospodárskemu prostrediu. Produktivitu odvetvia najviac ovplyvnili liberalizácia cien a trhov a zmeny v podporňých politikách. Objem a skladbu produkcie ovplyvňoval pokles domácej spotreby potravín pri raste vonkajšej konkurencie, najmä na spotrebiteľskom trhu spracovaných potravín. Významným vplyvom bol disparitný vývoj cien poľnohospodárskych výrobkov a cien výrobných vstupov s dopadom na tvorbu dôchodku z poľnohospodárskej výroby. Ďalším faktorom, pôsobiacim aj v súčasnosti, boli obchodné stratégie nadnárodných maloobchodných korporácií, ktoré výrazne ovládli domáci spotrebiteľský trh potravín. Vývoj poľnohospodárskej produkcie v období od roku 1995, vyjadrený v stálych cenách znázorňuje graf 1.

G r a f 1

Vývoj hrubej poľnohospodárskej produkcie (v stálych cenách roku 2005)

Prameň: Eurostat Database, Economic Accounts for Agriculture (aact_eaa03).

Pokles poľnohospodárskej výroby, vyvolaný ekonomickou reformou sa zastavil až v roku 1994, keď sa začala produkcia mierne zotavovať, avšak od roku 1997 sa tendencia poklesu obnovila a v podstate pretrváva do súčasnosti.

Základnou tendenciou vo vývoji štruktúry poľnohospodárskej produkcie bol pokles objemu produkcie s vyššou pridanou hodnotou. Prejavilo sa to v poklese podielu živočíšnej výroby na hrubej poľnohospodárskej produkcii. Pri vyjadrení v bežných cenách, podiel hodnoty živočíšnej výroby na hrubej produkcii spolu prvýkrát klesol pod 50 % v roku 2004. Až do súčasnosti sa pohybuje okolo od 42 % do 48 %.

Od roku 2001 po rok 2012 klesla hodnota živočíšnej výroby v bežných cenách indexom 91, kým hodnota rastlinnej výroby stúpila indexom 125. V stálych cenách roka 2005 bol v uvedenom období pokles živočíšnej výroby vyjadrený indexom 94 a pokles rastlinnej výroby indexom 92. Z uvedeného vyplýva, že v *hodnotenom období cenový vývoj prial viac rastlinným výrobkom ako živočíšnym. Najmä na Slovensku, zrejme pod vplyvom zahraničnej konkurencie a limitovaného spotrebiteľského dopytu bol vývoj cien živočíšnych výrobkov platených výrobcom, v porovnaní so susednými štátmi veľmi tlmený* (tab. 14). Ceny platené výrobcom u rastlinných výrobkov, z ktorých veľké objemy sú voľne obchodovateľné, odrážali viac vývoj cien na európskych a svetových trhoch.

T a b u ľ k a 14

Cenové indexy poľnohospodárskych výrobkov v rokoch 2008 – 2011 (2005 = 100)

	2008	2009	2010	2011
	Rastlinné výrobky			
Slovensko	133,0	90,6	117,7	143,7
Rakúsko	116,0	106,1	134,6	138,2
Maďarsko	145,8	126,9	163,3	196,0
Poľsko	135,2	112,5	140,6	169,6
Česká republika	154,0	104,2	114,8	145,7
	Živočíšne výrobky			
Slovensko	104,5	93,0	83,9	93,0
Rakúsko	121,4	105,0	108,2	119,0
Maďarsko	121,8	116,2	118,3	136,4
Poľsko	109,9	113,5	112,6	129,5
Česká republika	103,0	87,6	91,4	98,3

Prameň: Agriculture in the European Union. Report 2012. Európska komisia, Eurostat.

Ako vyplýva z medzinárodného porovnania, disproporčný cenový vývoj medzi rastlinnými a živočíšnymi výrobkami sa odohrával najmä v Českej a Slovenskej republike, čo zrejme nasvedčuje o. i. tomu, že trhy oboch krajín sú stále veľmi prepojené. Trend zvyšovania cien rastlinných výrobkov je viditeľný v celej strednej Európe, čo indikuje vplyv nadnárodných trhov.

Pokiaľ ide o tendenciu v zmene základnej štruktúrnej skladby poľnohospodárskej produkcie, *obdobný vývoj sa odohráva aj v ostatných transformujúcich sa krajinách, v ktorých prevládajú v podnikateľskej štruktúre korporátne farmy*. Extrémne nízky podiel živočíšnej výroby pozorujeme v Maďarsku. V Rakúsku sa udržiava podiel živočíšnej výroby na stabilnej úrovni, kým v Poľsku v sledovanom období rastie.¹¹

Medzinárodné porovnanie vývoja podielu živočíšnej výroby na hrubej poľnohospodárskej produkcii za roky 2004 až 2012 uvádzame v tabuľke 15.

¹¹ Údaje sú v stálych cenách výrobcov, aby sa eliminoval vplyv dotácií viazaných na produkciu a tiež vplyv cenových výkyvov.

T a b u ľ k a 15

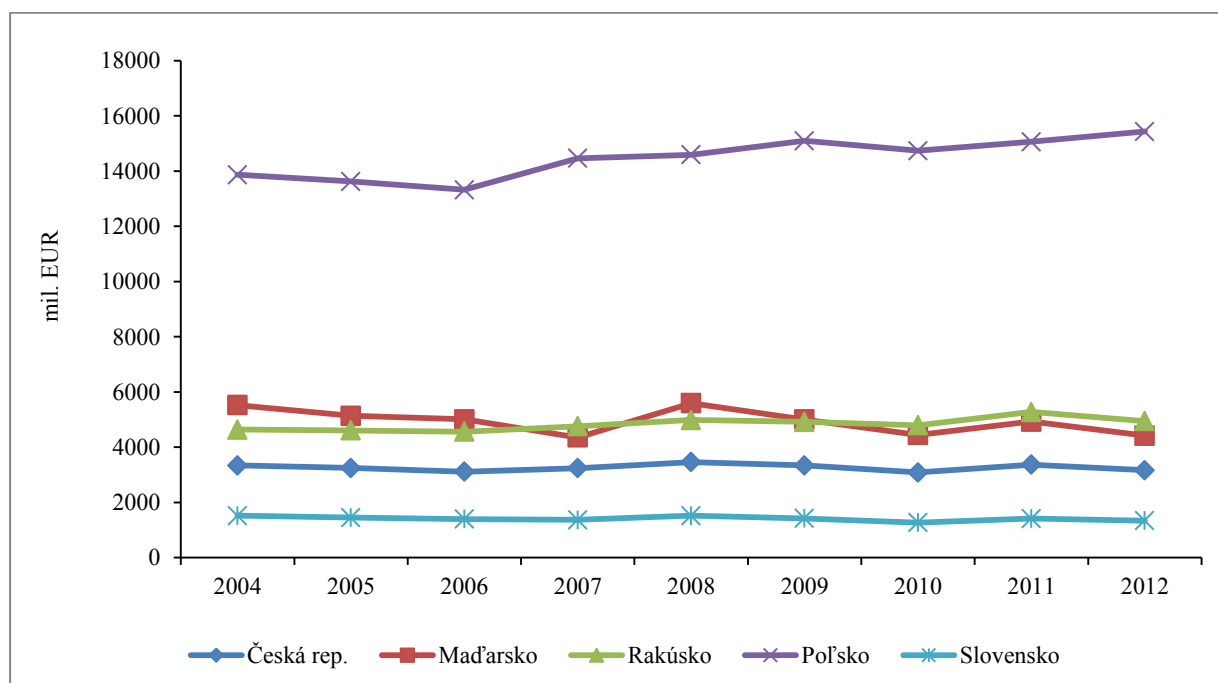
Vývoj podielu živočíšnej výroby na hrubej poľnohospodárskej produkcii v %

(ceny výrobcov, stále ceny)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ČR	47,2	48,5	50,8	49,8	47,3	46,5	47,2	42,7	45,4
Maďarsko	38,5	41,2	41,5	46,4	35,3	38,3	40,9	37,8	42,3
Rakúsko	54,1	55,2	56,1	55,3	52,4	54,0	55,7	51,5	55,0
Poľsko	51,7	55,7	58,6	55,3	53,8	52,2	55,7	54,0	52,1
Slovensko	51,6	52,4	54,5	58,4	49,8	47,6	51,3	45,0	47,9

Prameň: Eurostat, Economic Accounts for Agriculture.

G r a f 2

Vývoj hrubej poľnohospodárskej produkcie v mil. eur, ceny výrobcov, stále ceny

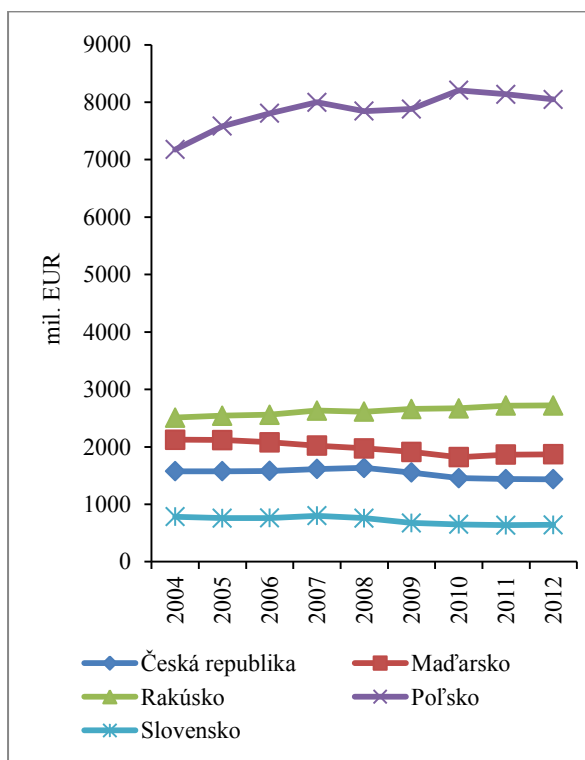
Prameň: Eurostat Economic Accounts for Agriculture Database.

Pri vylúčení cenového vplyvu¹² je pokles objemu poľnohospodárskej produkcie v období po rozšírení Európskej únie evidentný na Slovensku, v Česku aj Maďarsku. V ostatných porovnávaných štátoch, v Rakúsku a v Poľsku, produkcia mierne rástla (graf 2). Ak skúsime, ako sa na vývoji produkcie podieľala rastlinná a živočíšna výroba, zistujeme, že v štátoch, v ktorých produkcia klesala to bolo zásluhou poklesu živočíšnej výroby ako aj rastlinnej výroby, s výnimkou Česka, kde rastlinná výroba v tomto období mierne vzrástla. V krajinách, kde poľnohospodárska výroba rástla, v Poľsku aj v Rakúsku, rástla tak rastlinná ako aj živočíšna výroba.

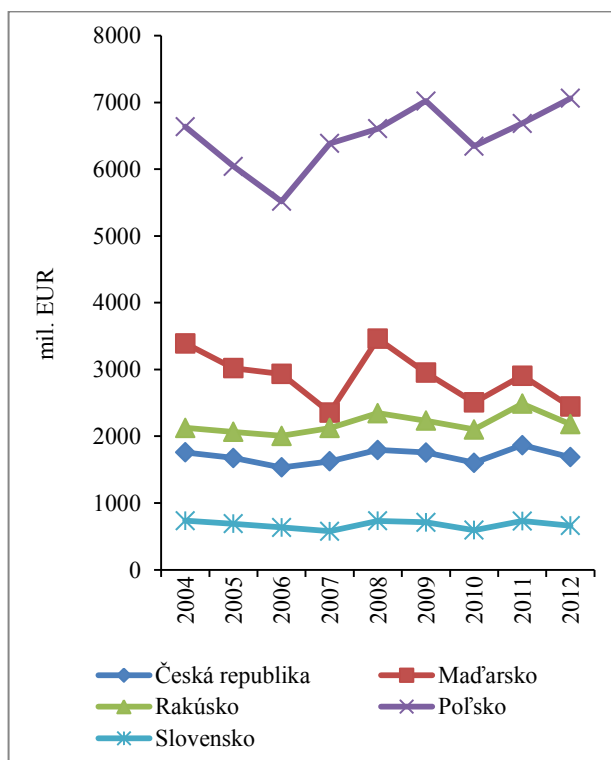
¹² Použitím údajov o produkcii vyjadrených v stálych cenách platených výrobcem.

Graf 3

Vývoj živočíšnej produkcie

Vývoj rastlinnej produkcie

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database.(aact_eaa03).

Pre vývoj poľnohospodárskej výroby v uplynulom období bola popri celkovom poklese objemu produkcie, pričom živočíšna výroba klesala viac ako rastlinná produkcia, charakteristická aj zmena komoditnej štruktúry poľnohospodárskej prvovýroby. *Hlavnou hybnou silou týchto zmien boli podnikateľské rozhodnutia farmových vlastníkov a manažmentov, ktoré sledovali predovšetkým hľadisko dôchodkovosti výrobkovej štruktúry, jej kapitálovej náročnosti ako aj minimalizácie nárokov na prevádzkové zabezpečenie výrobného procesu. Zjednodušovanie výrobkovej štruktúry a obmedzovanie rozsahu produkcie podporovalo veľmi významne aj zavedenie podpôr Spoločnej poľnohospodárskej politiky, ktorej hlavná finančná zložka, priame platby boli reformou CAP z roku 2003 „odviazané“ od produkcie. Na Slovensku uplatňovaná forma podpory na plochu (jednotná platba na plochu – SAPS) nie je podmienená poľnohospodárskou výrobou, konštitucionálne je viazaná len povinnosťou udržiavať pôdou v dobrom ekologickom a poľnohospodárskom stave (GAEC) a dodržiavať predpisy o ochrane prírodných zdrojov, zdravia a pohody zvierat, hygiene a podobne (cross-compliance).*¹³

¹³ Nariadenie Rady (EC) č. 73/2009, ktorým sa ustanovujú spoločné pravidlá pre schémy priamej podpory poľnohospodárov a menia a dopňajú nariadenia (EC) č. 1290/2005, č. 247/2006, (EC) č. 378/2007 a ruší nariadenie Rady (EC) č. 1782/2003.

2.1. Zmeny v komoditnej štruktúre produkcie

Rastlinná výroba

Dostupné dáta umožňujú sledovať zmeny komoditnej štruktúry pomocou ukazovateľov naturálnej produkcie (úrody v hmotnostných jednotkách), pomocou údajov o zberových plochách jednotlivých poľnohospodárskych plodín a napokon pomocou údajov o hodnote produkcie, ktoré sa využívajú v sústave odvetvových ekonomických účtov. V nasledovnom texte budeme analyzovať zmeny v štruktúre produkcie pomocou údajov o pestovateľských (zberových) plochách, ktoré poskytuje štatistický úrad SR (tab. 16).

T a b u ľ k a 16

Zberová plocha vybraných rastlinných výrobkov v ha

	2000	2005	2010	2012	Index 2005/ 2000	Index 2010/ 2005	Index 2012/ 2000
Pšenica	405 249	372 962	342 115	388 147	92,0	91,7	95,8
Jačmeň	199 365	204 245	133 008	147 994	102,4	65,1	74,2
Raž	31 499	24 166	15 899	15 720	76,7	65,8	49,9
Kukurica na zrno	144 979	154 086	166 585	212 336	106,3	108,1	146,5
Obilniny spolu	812 359	794 634	683 324	792 818	97,8	86,0	97,6
Strukoviny na zrno spolu	19 177	16 350	11 587	7 265	85,3	70,9	37,9
Zemiaky spolu	27 067	19 101	10 993	8 934	70,6	57,6	33,0
Jednoročné krmoviny na o. p.	148 336	105 908	92 371	99 878	71,4	87,2	67,3
Viacročné krmoviny na o. p.	150 818	125 685	160 546	167 155	83,3	127,7	110,8
Trvalé lúky	831 163	498 745	489 403	507 068	60,0	98,1	61,0
Slničnica	68 903	91 146	82 866	90 121	132,3	90,9	130,8
Reпка olejná	91 706	106 204	163 989	106 839	115,8	154,4	116,5
Olejníny spolu	173 893	213 509	267 031	223 066	122,8	125,1	128,3
Cukrová repa	31 654	33 216	17 932	19 741	104,9	54,0	62,4
Tabak sušený fermentový	1 134	933	3	0	82,3	0,3	0,0
Hrozno	17 435	13 130	8 152	10 492	75,3	62,1	60,2
Paprika koreninová	536	430	65	27	80,2	15,1	5,0
Chmeľ	273	306	236	221	112,1	77,1	81,0
Jahody	1 745	235	255	239	13,5	108,5	13,7

Prameň: ŠÚ SR, Slovstat. Rastlinná výroba. Úroda poľnohospodárskych plodín (1970 – 2012).

Najvýraznejšou zmenou u plodín pestovaných na ornej pôde je *pokles pestovania krmovín pre živočíšnu výrobu v prospech trhových plodín*, a tiež pestovania strukovín (ktoré sú určené pre ľudský konzum, ale aj na kŕmenie v živočíšnej výrobe). Tiež výrazne *ustúpilo pestovanie zemiakov a tiež niektorých technických plodín, náročných na ľudskú prácu (koreninová paprika, tabak)*. Pestovanie tabaku, ktorý bol tradične „sociálnou“ plodinou, pretože zabezpečoval ponuku práce vidieckemu obyvateľstvu v produkčných oblastiach Slovenska prakticky zaniklo. Je to v dôsledku likvidácie tabakového priemyslu na Slovensku po jeho privatizácii nadnárodnými korporáciami. Obdobne, zánik spracovateľskej kapacity potravinárskeho

priemyslu koreninovej papriky znamenal likvidáciu tohto pododvetvia poľnohospodárskej produkcie.

Obilniny si síce udržali pozíciu najvýznamnejšej skupiny plodín na ornej pôde, ale hlavne zásluhou výrazného absolútneho rastu pestovateľských plôch kukurice na zrnó, pri poklese pestovania ostatných druhov obilnín, hlavne raže. Pripisujeme to technologickému pokroku, ktorý výrazne zvýšil produktivitu a obmedzil pestovateľské riziká u tejto plodiny.

Absolútnym víťazom štrukturálnej zmeny v rastlinnej výrobe sú olejniný, repka olejná a slnečnica ako reprezentanti obchodovateľných produktov rastlinnej výroby s jednoduchými výrobnými technológiami a nízkymi pracovnými nákladmi.

Z údajov o veľkosti zmien v obdobiach pred vstupom a po vstupe do EÚ možno dedukovať, že expanzia kukurice na zrnó, repky a slnečnice nebola nijako ovplyvnená zmenami v agrárnej politike (podpore poľnohospodárstva). Iné závery ponúkajú údaje o vývoji pestovateľských plôch cukrovej repy. V prvej fáze, vstupom do EÚ sa prejavil stimulačný vplyv komoditnej podpory pre cukor, prostredníctvom implementovaného trhového poriadku (kvóty, vysoké garantované ceny), neskorší pokles bok odrazom zavedenia reformy trhového poriadku v roku 2006, ktorého výsledkom bolo aj redukovanie spracovateľskej kapacity cukru aj na Slovensku.

Produkcia zeleniny podľa ukazovateľa hodnoty produkcie v stálych cenách vykazovala v rokoch 2000 až 2012 medziročný výkyvy pri celkovom trende negatívneho vývoja. Obdobne klesala v tomto období produkcia ovocia. V súlade s tým sa podiel ovocia a zeleniny v celkovej rastlinnej produkcii znižoval.¹⁴

Živočišná výroba

Pokles živočišnej produkcie dokumentujú tak ukazovatele počtov chovaných zvierat, ako aj hodnotové ukazovatele o živočišnej produkcii. *V období 2000 až 2012 klesali počty zvierat takmer lineárne, najviac u ošípaných (prasnice indexom 30, všetky ošípané indexom 42,4) a hovädzieho dobytká (72,9). Počet dojníc klesol indexom 62, ale kráv len indexom 74,7, pretože v stáde hovädzieho dobytká došlo k rozšíreniu chovu mäsového hovädzieho dobytká (dojčiace kravy). Zníženie počtov dojníc sa na poklese produkcie mlieka (indexom 92) prejavilo len málo, pretože stúpala úžitkovosť chovaných zvierat. Rast dojnosti kráv tak kompenzoval zníženie počtov dojníc.¹⁵ Na druhej strane rozšíril sa chov oviec indexom 117,7 (bahnice 128) a sliepok (107,2). Adekvátne tomu stúpala produkcia slepačích vajec indexom 216 a produkcia oviec indexom 110,5.¹⁶*

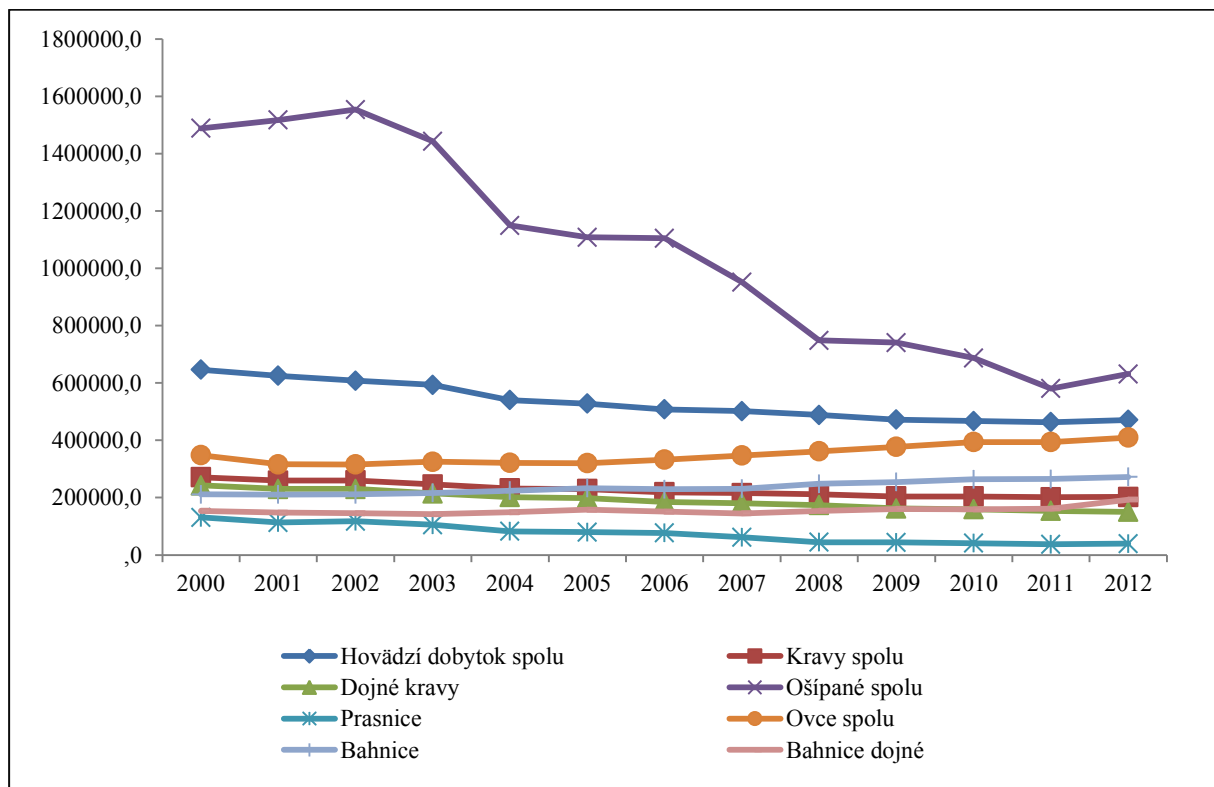
¹⁴ ŠÚ SR. Slovstat Hrubá rastlinná produkcia podľa komodít 1993 – 2012.

¹⁵ V období medzi rokom 2000 a 2012 stúpala priemerná ročná dojnosť z 4 337 litrov na 6 112 litrov.

¹⁶ ŠÚ SR, Databáza Slovstat, živočišná výroba.

G r a f 4

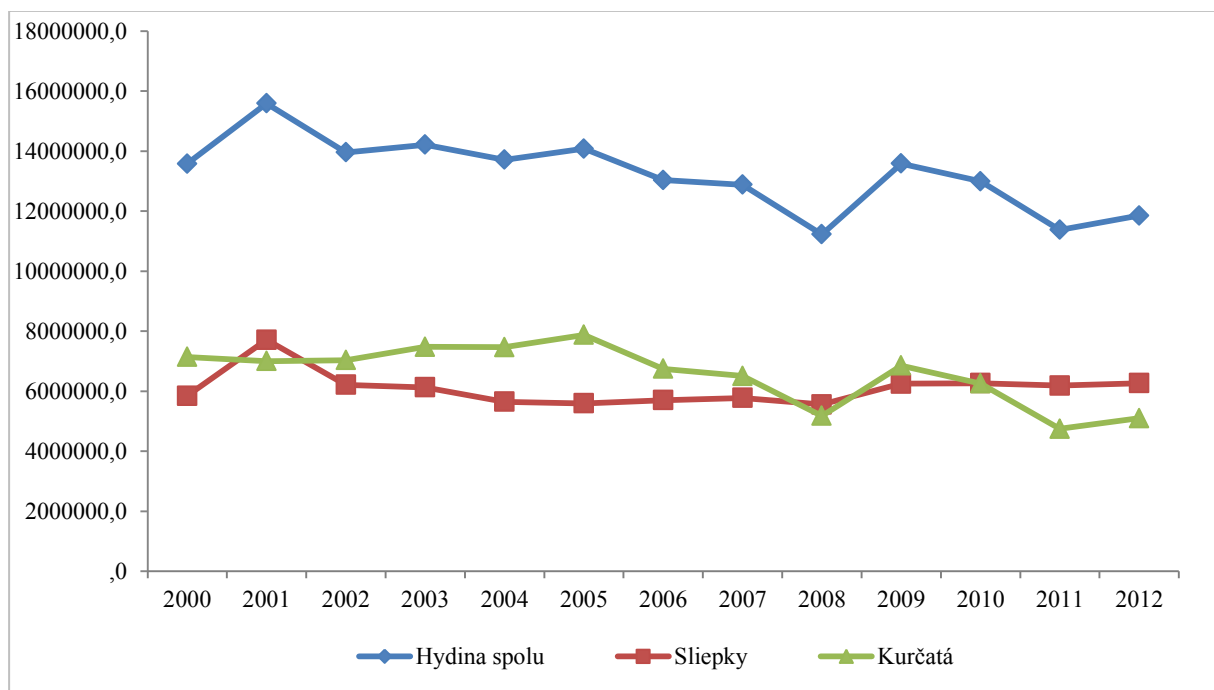
Vývoj počtov hospodárskych zvierat 2000 – 2012 v kusoch (HD, ošípané, ovce)

Prameň: ŠÚ SR, Databáza Slovstat, živočíšna výroba.

G r a f 5

Vývoj počtov hospodárskych zvierat 2000 – 2012 v kusoch (hydina)

Prameň: ŠÚ SR, Databáza Slovstat, živočíšna výroba.

Adekvátne vývoju počtov chovaných zvierat sa vyvíjala aj živočíšna produkcia v hodnotovom vyjadrení (tab. 17).

T a b u ľ k a 17

Hrubá živočíšna výroba podľa komodít v mil. eur s. c. 2005, indexy

	2004/2000	2008/2004	2012/2008	2012/2000
Hovädzí dobytok spolu	86,7	96,7	110,0	92,2
Ošípané spolu	88,6	65,9	81,5	47,6
Kone	100,0	54,1	90,0	48,6
Ovce a kozy spolu	106,5	108,4	95,7	110,5
Hydina	99,3	98,5	97,1	95,0
Živočíšne výrobky spolu	104,9	104,1	114,2	124,7
Mlieko kravské	103,0	98,8	91,2	92,8
Vajcia slepačie	106,6	105,8	192,0	216,6
Vlna	94,3	206,0	31,1	60,4
Ostatné	111,2	121,6	133,2	179,9

Prameň: ŠÚ SR, Slovstat, poľnohospodárstvo, živočíšna výroba.

Stúpila predovšetkým produkcia výrobkov chovu oviec a výroba slepačích vajec. Výrazne sa obmedzila výroba mäsa ošípaných, produkcia hydiny vykázala len malý pokles. Tieto údaje sa dajú interpretovať aj tak, že v *chove prežívavcov nastala extenzifikácia využívania objemových krmív, presunom produkcie od hovädzieho dobytku k ovciam. U chovov založených na kŕmení jadrom (monogastrov) akoby nastal opačný proces, ústup od chovu ošípaných s menej efektívnou konverziou krmív k produkcii hydínového mäsa a vajec.* Spolupôsobiť mohol aj spotrebiteľský dopyt, ktorý sa orientoval výrazne na produkty hydiny, ale aj relatívne rozvinuté riešenie technológie výroby týchto produktov, ktoré nadobudli priemyselný charakter.

Ak sa pokúšame identifikovať, ako sa na zmenách mohli podieľať vplyvy agrárnej politiky, určitým vodidlom môže byť rozčlenenie štatistických dát o výrobe podľa časových období. V hore uvedenej tabuľke sú uvedené bázičné indexy za obdobie pred vstupom do EU (2004/2000), prvé štyri roky po vstupového obdobia (2008/2004) a napokon posledné obdobie 2009 – 2012. Je zaujímavé, že *trend poklesu produkcie hovädzieho dobytku sa po vstupe do EÚ spomalil a dokonca v poslednom sledovanom období obrátil k rastu. Na druhej strane, vstup do EU akoby neprial produkcii ošípaných, ktorá výrazne klesla práve v prvých rokoch členstva. Rast produkcie vajec, najmä v poslednom období je výsledkom výlučne trhových vplyvov, pretože SPP neuplatňuje v tomto sektore žiadne podporné nástroje, obdobne ako pri ošípaných.*

Vyššia produkcia mlieka v období pred vstupom mohla byť ovplyvnená národnou podporou chovu dojníc, ktorá po vstupe do EU zanikla. Na druhej strane, *zotavenie produkcie polygastrov v období po vstupe mohlo byť pod vplyvom platieb SPP na plochu (SAPS, ale aj platby v znevýhodnených oblastiach), ktoré boli spojené s podmienkou minimálnej zaťažnosti pôdy (išlo prevažne o trvalé trávne porasty, využívané ovcami a dojčiacimi kravami).*

3. VÝVOJ EKONOMIKY ODVETVIA

V tejto časti sa pokúsime, na základe medzinárodnej komparácie, poukázať na niektoré aspekty ekonomického vývoja slovenského poľnohospodárstva v období po vstupe do Európskej únie a v období bezprostredne predchádzajúcom pristúpeniu,¹⁷ t. j. v rokoch 2000 – 2010.

Používame porovnávanie medzi Slovenskom a susediacimi štátmi – Rakúskom, Poľskom, Maďarskom a Českou republikou. Maďarsko, Poľsko a Česká republika sú krajinami, ktoré tak ako Slovensko prešli transformáciou ekonomiky. Rakúsko a Poľsko majú zhodnú črtu vo farmovej štruktúre, v ktorej prevládajú rozdrobené roľnícke hospodárstva, kým zhodnou charakteristikou Česka, Maďarska a Slovenska je štrukturálna prevaha následníckych podnikateľských subjektov po socialistických družstvách a štátnych majetkoch.

Je zrejmé, že úroveň hodnotových ukazovateľov (produkcia, medzispotreba, pridaná hodnota) a indikátorov produktivity a efektívnosti je ovplyvnená, najmä v období pred vstupom do EÚ rozdielnymi úrovňami cien a dotácií. Preto, pokiaľ to bolo možné, používali sme ukazovatele, ktoré neboli ovplyvnené napr. výškou dotácií k výrobkom a približovali sa k spoločnému hodnotovému základu. V mnohých prípadoch to ale nebolo možné, a to pre skutočnosť, že hlavný zdroj ekonomických informácií pre analýzu, Poľnohospodársky ekonomický účet EÚ¹⁸, vychádza pri vyjadrovaní tvorby pridanej hodnoty a ďalších kategórií poľnohospodárskeho dôchodku z ocenenia výroby tzv. bázickou cenou, ktorá zahŕňa v sebe aj už uvedené dotácie k výrobkom. Preto najdôležitejším hľadiskom interpretácie výsledkov nebolo posudzovanie rozdielov v hladine hodnôt jednotlivých ukazovateľov, ale skôr pozorovateľných rozdielov v trendoch ich vývoja. Pri väčšine použitých indikátorov bola zjavná medziročná fluktuácia hodnôt, avšak trendy mali prevažne lineárny charakter, čo umožnilo použiť na vyrovnanie časových radov rovnicu lineárnej regresie.

Pozorované odlišnosti priebehu trendov v jednotlivých porovnávaných krajinách prevažne súviseli s dvomi skutočnosťami: *charakterom farmovej štruktúry a sociálno-ekonomickou „históriou“ príslušnej krajiny*. Nepochybne, zohrávajú úlohu aj iné faktory, ako napríklad prírodné podmienky poľnohospodárskej výroby alebo rozmer národných agropotravinárskych trhov, alokácia priamych zahraničných investícií a podobne.

3.1. Produkcia poľnohospodárskeho odvetvia

Východiskovou kategóriou ekonomického účtu poľnohospodárstva je ukazovateľ „produkcia poľnohospodárskeho odvetvia“ (output of agricultural industry). Vyjadruje hodnotu všetkých poľnohospodárskych výrobkov a služieb, vrátane výrobkov získaných spracovaním

¹⁷ Slovensko podalo oficiálne žiadosť o prijatie do EÚ v roku 1995, rozhodnutie o začatí prístupových rokovaní padlo 9. decembra 1999 na summite EÚ v Helsinkách.

¹⁸ Satelitný účet Európskeho systému národných a regionálnych účtov pre odvetvie poľnohospodárstva. Nariadenie (EC) Európskeho parlamentu a Rady č. 138/2004.

poľnohospodárskych surovín na farmách a produktov takzvaných neoddeliteľných činností realizovaných v poľnohospodárskych podnikoch.¹⁹ Je východiskom pre vyčíslenie hrubej pridanej hodnoty (po odpočítaní výrobnnej spotreby, tzv. medzispotreby) a čistej pridanej hodnoty (po odpočítaní spotreby fixného kapitálu). Táto je východiskom pre vyčíslenie rôznych kategórií dôchodkov dosiahnutých v odvetví až po zisk z podnikania.

V období rokov 2000 až 2010 hodnota tohto ukazovateľa (v cenách výrobcov, reálne ceny) na Slovensku *klesala priemerným ročným tempom 3,1 %* voči východiskového stavu. Bol to najväčší pokles zo všetkých porovnávaných krajín, keďže klesala produkcia aj v Česku (priemerne ročne o 1,6 %) a Maďarsku (1,67 %). Rakúsko v úrovni produkcie stagnovalo, respektíve veľmi mierne si polepšilo (priemerný ročný rast 0,6 %). Výrazne sa zvýšila produkcia odvetvia v Poľsku (priemerným ročným tempom 1,73 %). V pozadí tejto informácie však treba vidieť aj fakt, že Poľsko v rokoch od 2003 do 2007 zvýšilo výmeru využívanej poľnohospodárskej pôdy, teda rozšírilo svoju produkčnú kapacitu o takmer 1 mil. ha, čiže o 7,3 %, kým ostatné krajiny zaznamenali pokles výmery obrábanej pôdy.

Pri posudzovaní vývoja hrubej poľnohospodárskej produkcie v období po vstupe nových členských štátov od roku 2004 možno pozorovať u SR a ČR akceleráciu poklesu (–3,7, resp. –2,3 % priemerne ročne oproti základu), zmiernenie poklesu u Maďarska (–0,5 %), zmiernenie rastu u Poľska (1,4 %), a naopak akceleráciu rastu v prípade Rakúska (2,16 %). Na základe týchto čísel by bolo možné usudzovať, že *vstup do Spoločenstva oslabil rastové impulzy poľnohospodárskej produkcie v Poľsku, resp. posilnil útlmové impulzy v Českej republike a na Slovensku. Oslabenie útlmového trendu pozorovať po vstupe do EÚ v Maďarsku a posilnenie rastového trendu v Rakúsku (graf 6).*

Pri celkovom posudzovaní vývoja poľnohospodárskej produkcie v ostatnom desaťročí možno konštatovať, že *lepšie sa darilo krajinám, ktoré neprežívali transformačnú štrukturálnu zmenu (Rakúsko a Poľsko) ako poľnohospodárstvu štátov, ktoré po 1989 v dôsledku procesov obnovy vlastníckych práv prekonali transformáciu podnikateľských štruktúr v poľnohospodárskej prvovýrobe.*

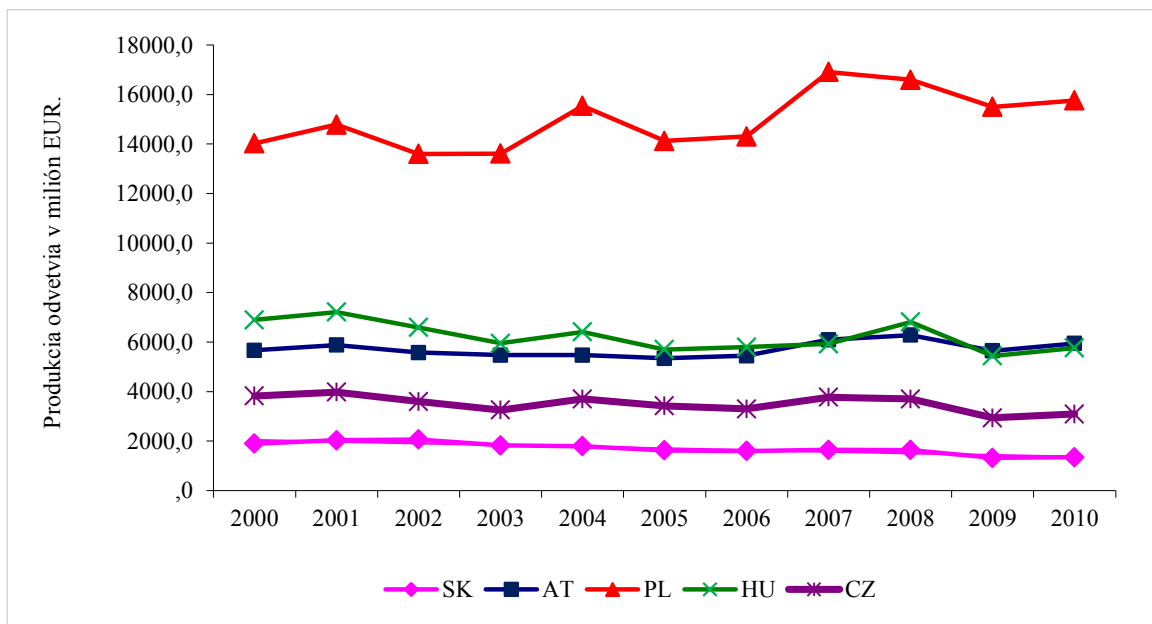
3.2. Medzispotreba

Vývoj medzispotreby v porovnávaných krajinách má priebeh, zodpovedajúci vývoju produkcie. V Maďarsku, Českej republike a na Slovensku v sledovaných rokoch klesala, v Rakúsku mierne a v Poľsku výrazne stúpala (graf 7).

¹⁹ Nepoľnohospodárske činnosti, vykonávané podnikateľskými jednotkami zaradenými do odvetvia poľnohospodárstva, ktorých náklady a výnosy sa nedajú účtovne oddeliť od poľnohospodárskych činností. Táto kategória je teda širšia ako hrubá poľnohospodárska produkcia (agricultural goods output). Manual on the economic accounts for agriculture and forestry EAA/AEF 1977 (Rev.1.1). European Commission, Eurostat. Luxembourg, Office for official publications of European communities 2000.

Graf 6

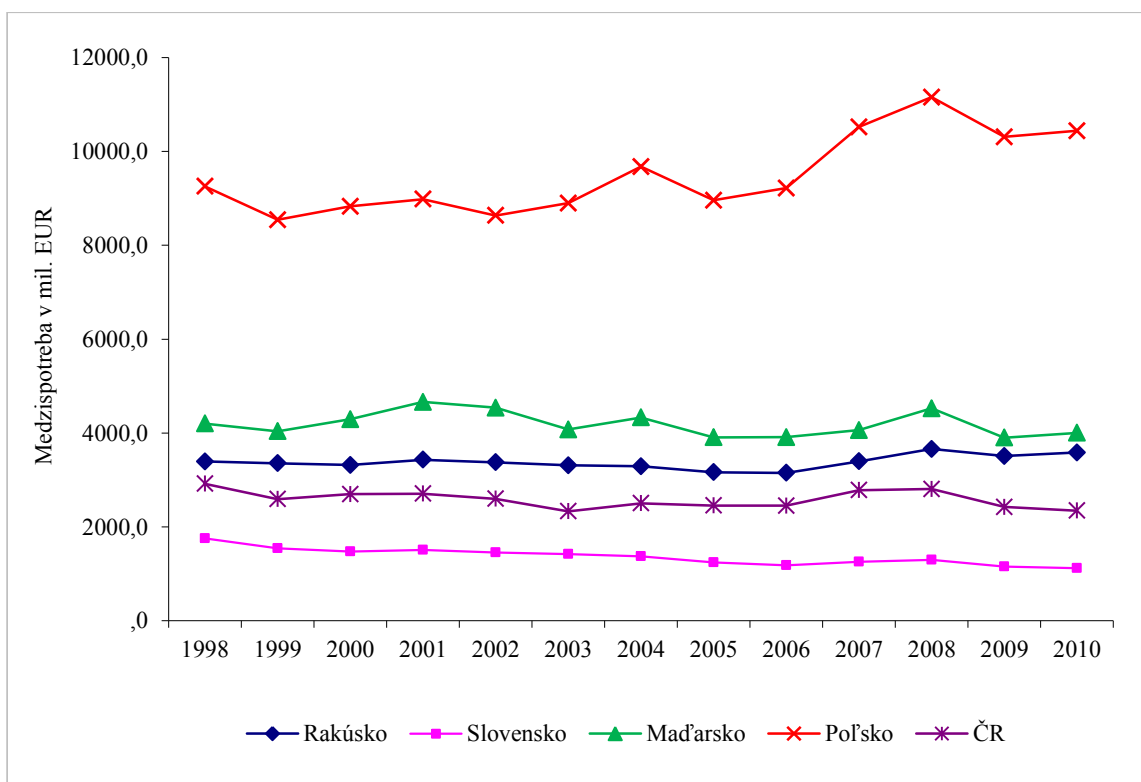
Produkcia poľnohospodárskeho odvetvia (v cenách výrobcov, reálne ceny 2005 = 100)

Prameň: Eurostat, Economic Accounts for Agriculture database [aact_eaa04].

Graf 7

Vývoj celkovej medzis potreby v reálnych cenách (2005 = 100)

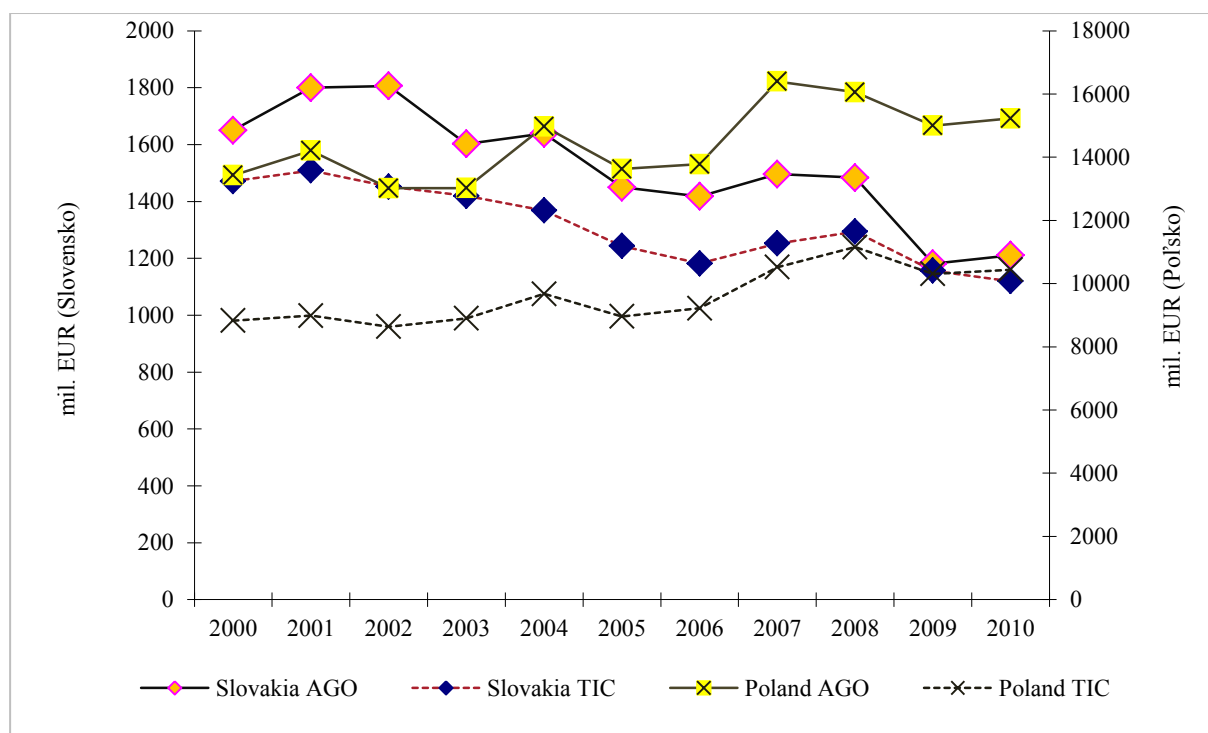
Prameň: Eurostat, Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa04].

Znamená to, že kapitálové vklady do prevádzkových vstupov sa v sledovanom období sa v prvej skupine znižovali. Vzťah medzi medzispotrebou a veľkosťou produkcie je celkom evidentný, pokiaľ by išlo o rýchlejší pokles medzispotreby ako produkcie, možno hovoriť o raste efektívnosti vstupov. Pokiaľ by sa obmedzovanie rozsahu produkcie týkalo menej produktívnych regiónov, alebo menej efektívnych výrobcov, potom by bolo namieste očakávať rast efektívnosti vstupov.

Vzťah medzispotreby a produkcie ilustruje na príklad Poľska a Slovenska graf 8.

G r a f 8

Vývoj medzispotreby (TIC) a hrubej poľnohospodárskej produkcie (AGO) v Poľsku a na Slovensku v rokoch 2000 – 2010 (reálne ceny)

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa04], prevzaté
<z <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> 18. 8. 2011, vlastný výpočet>.

V Poľsku popri raste produkcie rástla medzispotreba, na Slovensku pokles produkcie bol sprevádzaný poklesom medzispotreby. V oboch prípadoch však v posudzovanom období dochádzalo k poklesu efektívnosti medzispotreby. V Poľsku pri priemernom ročnom raste produkcie oproti základu o 1,88 % rástla medzispotreba priemerne ročne o 2,59 %, na Slovensku pri ročnom tempe poklesu o 2,98 % oproti základu klesala medzispotreba o 2,45 %. Očividne sa v oboch prípadoch zhoršovala efektívnosť medzispotreby. Obdobná situácia bola aj v prípadoch Česka a Maďarska.

Hypoteticky sme predpokladali, že poklesom rozmeru poľnohospodárskej produkcie, pre už uvedené dôvody, bude rásť efektívnosť medzispotreby, respektíve nakupovaných vstupov.

Toto sa však nepotvrdzuje. *Znižovanie rozmeru poľnohospodárstva nevedie k zvyšovaniu efektívnosti medzispotreby.* Platí to rovnako pre pomer celkovej medzispotreby k hrubej poľnohospodárskej produkcii, ako aj pre pomer celkovej medzispotreby k produkcii odvetvia poľnohospodárstva (zahrňujúcej okrem poľnohospodárskych výrobkov a výkony poľnohospodárskych služieb a tzv. neoddeliteľné činnosti).

Porovnávanie medzispotreby s ukazovateľom produkcie poľnohospodárskeho odvetvia je korektnejšie, lebo vykazovaná medzispotreba obsahuje aj spotrebu ďalších činností (služby, neoddeliteľné činnosti) poľnohospodárstva, ktoré nie sú zahrnuté u ukazovateli hrubej poľnohospodárskej produkcie (graf 9).

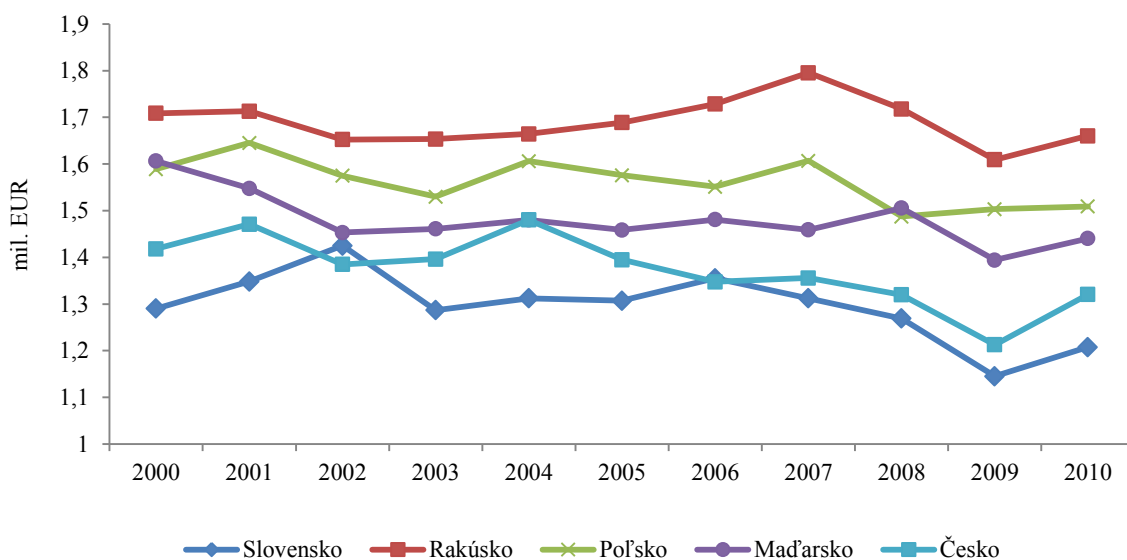
Pri tomto hodnotení má najefektívnejšiu medzispotrebu Rakúsko. Trendy poklesu efektívnosti sú v nových členských štátoch nezmenené. V prípade Rakúska možno sledovať stagnáciu resp. stabilný stav efektívnosti v celom posudzovanom období.

Ako vyplýva aj z grafu 9, pozvoľný pokles efektívnosti spotrebovávaných vstupov pozorovať u všetkých krajín. Táto tendencia je najvýraznejšia v prípade Slovenska a Česka. V Rakúsku, pri najvyššej úrovni efektívnosti v porovnaní s novými členskými krajinami, je pokles nepatrný a vývoj možno skôr nazvať stabilným.

G r a f 9

Efektívnosť medzispotreby počítaná z produkcie poľnohospodárskeho odvetvia

(hodnota produkcie vytvorená na 1 mil. eur medzispotreby v cenách výrobcov, reálne ceny)

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa04], vlastný výpočet.

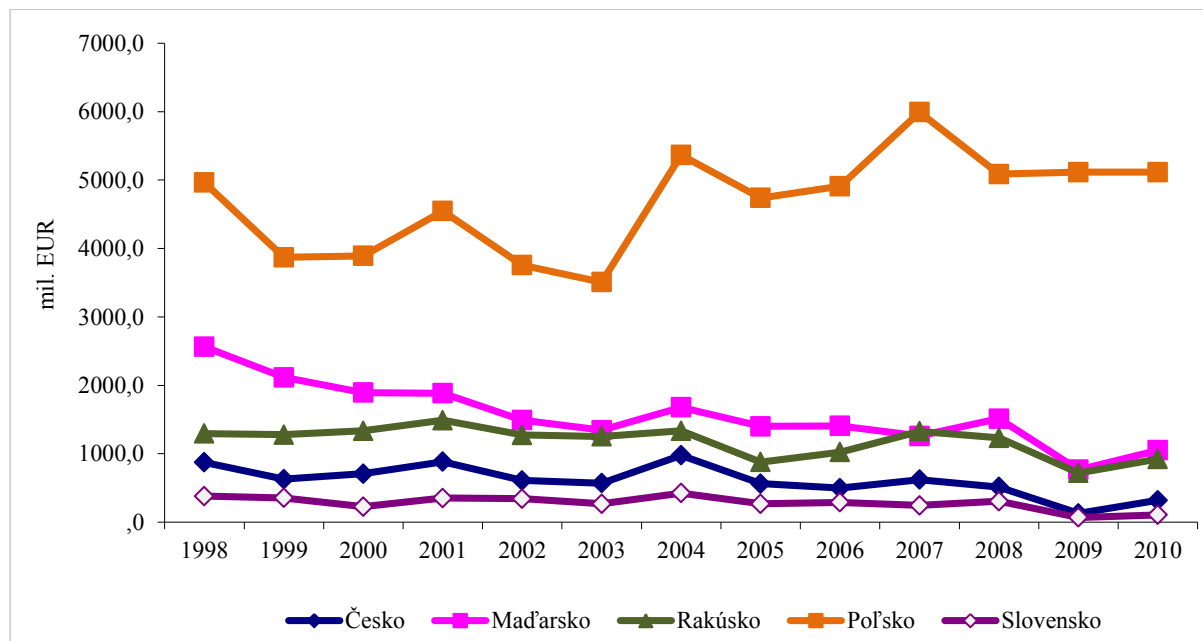
3.3. Čistá pridaná hodnota

Objem čistej pridanej hodnoty (v reálnych cenách) v porovnávaných členských štátoch dlhodobo klesá. Výnimkou je Poľsko, kde od roku 1997 (odkedy sú k dispozícii údaje) vytvorená

pridaná hodnota, napriek ročným výkyvom celkovo stúpa. Z uvedeného vyplýva, že *platí všeobecný trend klesania tvorby dôchodku v poľnohospodárstve*.²⁰

G r a f 10

Tvorba čistej pridanej hodnoty (reálne, základné ceny)

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa04], vlastný výpočet.

Popri uvedených trendoch je však produktivita poľnohospodárstva porovnávaných krajín v zmysle pridanej hodnoty rozdielna.

Z údajov za tri obdobia, za ktoré sú k dispozícii údaje o užitej poľnohospodárskej pôde (graf 11) možno zistiť, že *tvorba čistej pridanej hodnoty na hektár je najvyššia v Rakúsku (v roku 2007 viac ako 400 eur na hektár) a najnižšia na Slovensku (iba 125 eur na hektár)*. Česko sa tvorbou pridanej hodnoty blíži k Slovensku. Poľsko a Maďarsko dosahujú približne dvojnásobné hodnoty oproti Česku a Slovensku. Poľsko vytvára viac čistej pridanej hodnoty ako Maďarsko a je v zostupnom poradí hneď za Maďarskom. Dobrá pozícia Poľska v tvorbe ČPH je vysvetliteľná nižšou spotrebou fixného kapitálu, spôsobenú slabšou kapitálovou vybavenosťou v porovnaní s ostatnými krajinami. Treba brať tiež do úvahy, že vo výpočte čistej pridanej hodnoty sú zohľadnené dotácie na výrobky, ktoré nie sú v porovnávaných krajinách na rovnakej úrovni, a preto ovplyvňujú predmetné porovnanie.

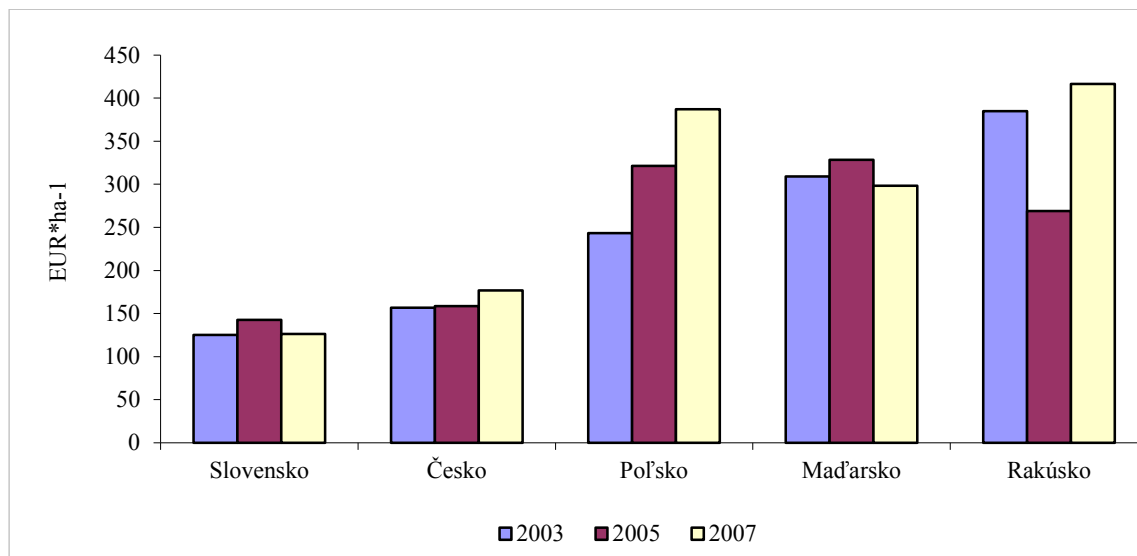
Intenzita tvorby dôchodku úzko súvisí s produktivitou poľnohospodárstva, ako vidno z porovnania s grafom 12. V tomto hodnotení je však Maďarsko vyššie ako Poľsko. Možno teda povedať, že *intenzita tvorby dôchodku sa v zásade odvíja od úrovne produktivity, ovplyvňujú ju však aj iné činitele, ako napríklad skladba činného kapitálu, efektívnosť využitia vkladov,*

²⁰ Pri vyjadrení v reálnych cenách, t. j. po eliminovaní efektu cenového rastu.

alebo výška verejnej podpory. Zmenu poradia pri hodnotení produktivity tvorbou dôchodku v prípade Poľska spôsobila práve vyššia efektívnosť vkladov (medzispotreby).

G r a f 11

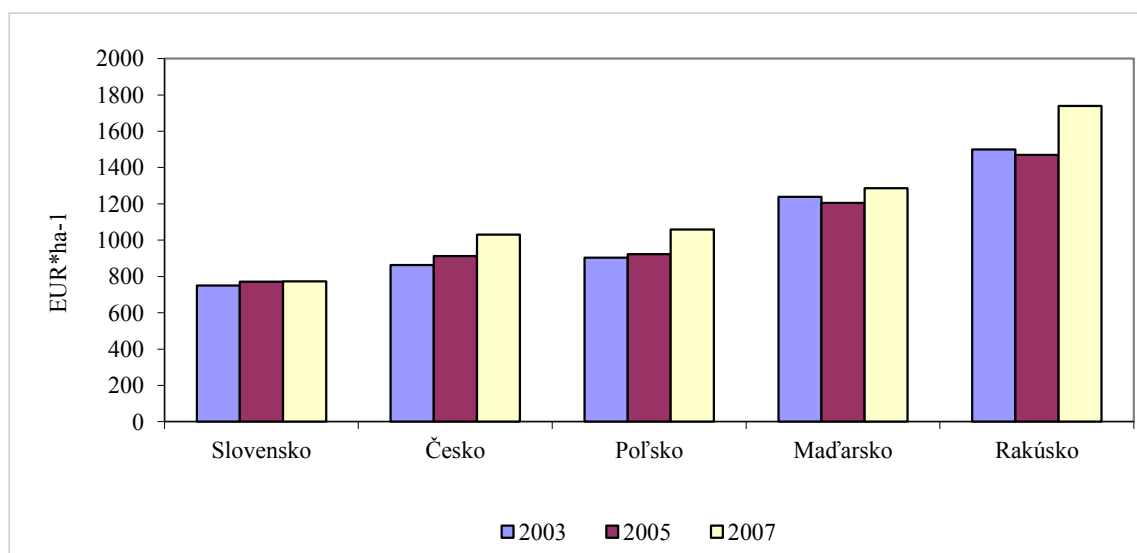
Tvorba čistej pridanej hodnoty na hektár využitej poľnohospodárskej pôdy

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa04], vlastný výpočet.

G r a f 12

Produktivita poľnohospodárstva (hrubá produkcia na hektár využitej poľnohospodárskej pôdy)

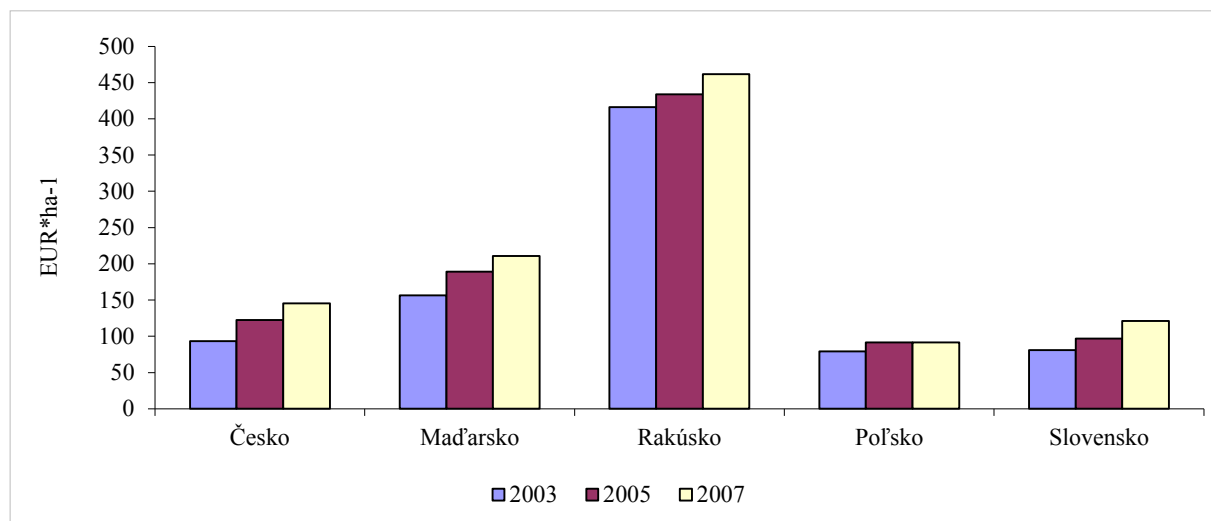
Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa04], vlastný výpočet.

Na otestovanie hypotézy, že popredné postavenie Poľska v produktivite meranej čistou pridanou hodnotou na hektár pôdy je výsledkom vysokých pracovných vkladov a nižšími kapitálovými vstupmi, porovnávame spotrebu fixného kapitálu v sledovaných krajinách. Podľa údajov grafu 13 spotreba fixného kapitálu v prepočte na hektár pôdy v Poľsku bola približne

polovičná oproti Maďarsku, čo vysvetľuje, že napriek nižšej produktivite meranej produkciou na hektár dosahuje vyššie hodnoty tvorby pridanej hodnoty. Na druhej strane, Rakúsko, vykazujúce štvornásobné hodnoty spotreby fixného kapitálu oproti Poľsku i ostatným porovnávaným štátom, je na prvom mieste v tvorbe pridanej hodnoty. Tu zrejme ide o efekt vysokej produktivity v kombinácii s efektívnosťou využívania výrobných faktorov.

G r a f 13

Spotreba fixného kapitálu na hektár využívanej poľnohospodárskej pôdy

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa01], vlastný výpočet.

Produkčná aj dôchodková efektívnosť fixného kapitálu v Poľsku zrejme súvisí s relatívne nízkym kapitálovým vybavením poľského poľnohospodárstva (avšak porovnateľným so Slovenskom), ale dôležitú úlohu zohrávajú vysoké vklady iných výrobných faktorov, napríklad práce.

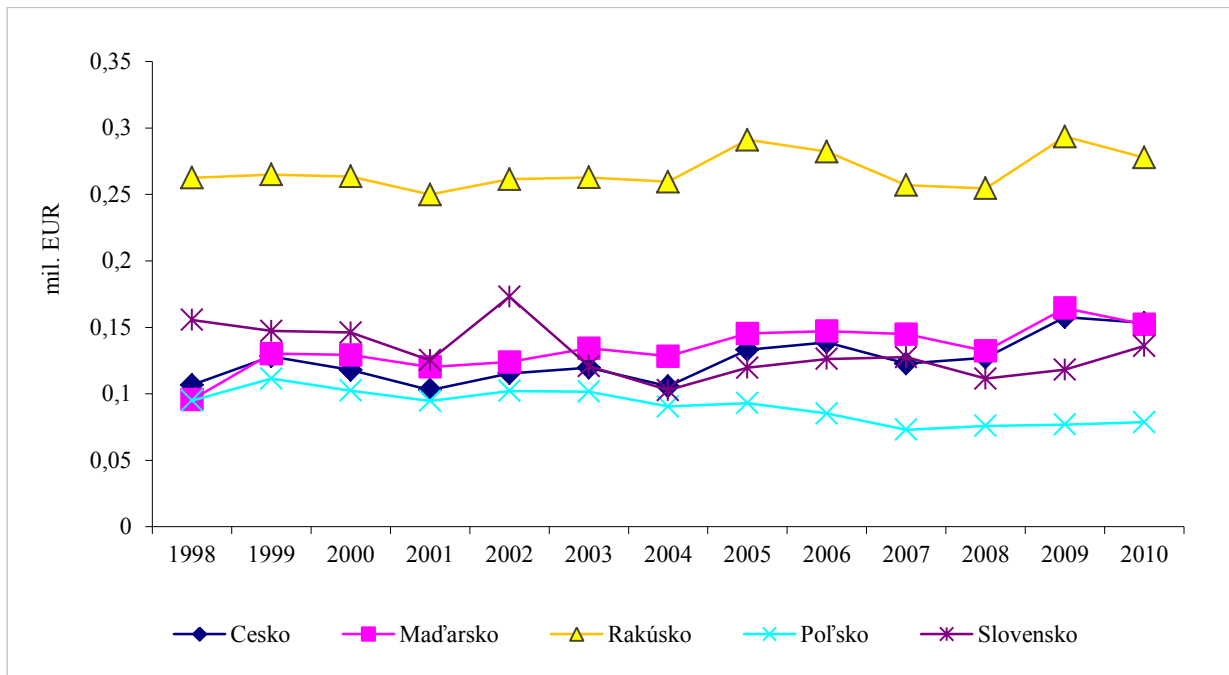
Kapitálová náročnosť produkcie Slovenska (spotreba fixného kapitálu na 1 mil. eur hodnoty produkcie) je v dlhodobejšom horizonte nižšia ako v Rakúsku, ale aj ako v Česku a Maďarsku (graf 14). Kapitálová náročnosť tvorby pridanej hodnoty (spotreba fixného kapitálu na milión eur čistej pridanej hodnoty) je v porovnaní s Maďarskom menej priaznivá, v porovnaní s Českom je priaznivejšia iba v niektorých rokoch (graf 15).

Z grafu 15 je zrejma vysoká dôchodková efektívnosť fixného kapitálu v Poľsku. Prekvapuje relatívne priaznivá úroveň tohto ukazovateľa v Rakúsku, a to napriek vysokej (v porovnaní s NČŠ) kapitálovej vybavenosti. Súvisí to zrejme s vysokou efektívnosťou medzispotreby, ktorá je v Rakúsku najvyššia spomedzi všetkých porovnávaných štátov (pozri graf 9). Úroveň Slovenska osciluje okolo hodnôt, ktoré vykazujú Maďarsko a Česko, čo svedčí o podobnosti štrukturálnych charakteristík poľnohospodárstiev týchto štátov. Efektívnosť hmotných vkladov do výroby je v priamom vzťahu ku vkladom živej práce, resp. k úrovni substitúcie práce kapitálom. Možno očakávať, že poľnohospodárstvo v krajinách s vysokou spotrebou práce bude mať nízke nároky na vklady fixného kapitálu.

G r a f 14

Kapitálová náročnosť produkcie

(spotreba fixného kapitálu v mil. eur na hrubú produkciu v hodnote 1 mil. eur)

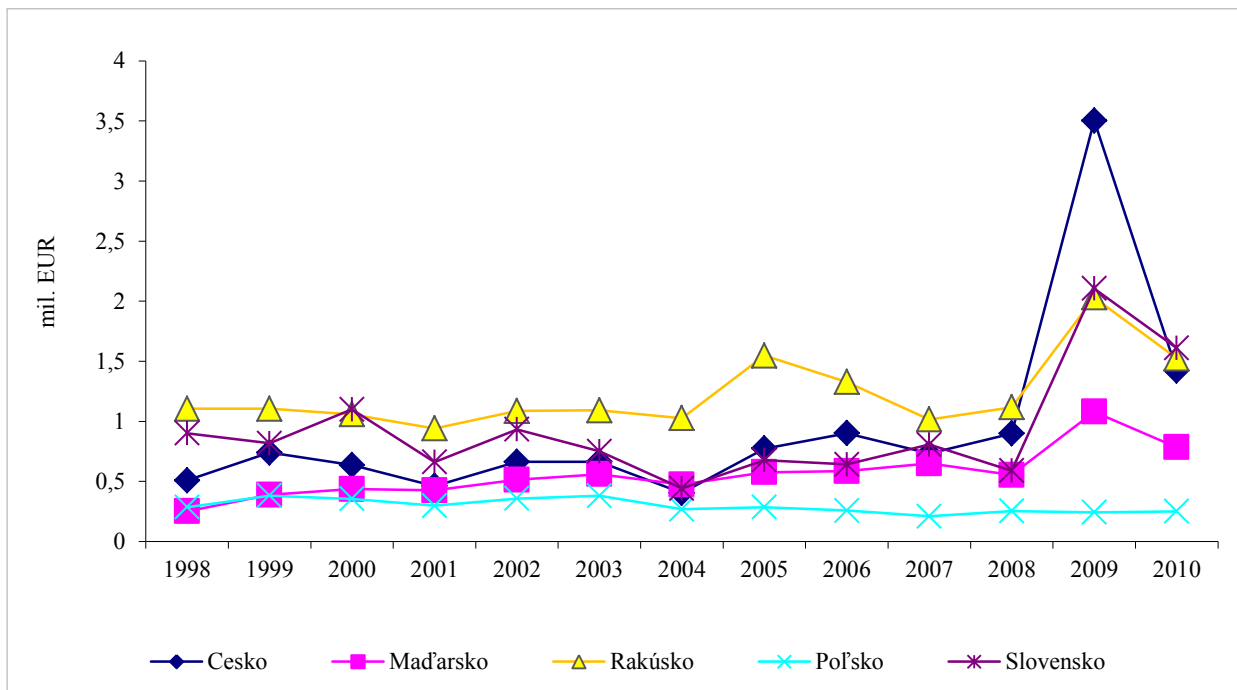

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa01], vlastný výpočet.

G r a f 15

Dôchodková efektívnosť spotreby fixného kapitálu

(spotreba fixného kapitálu na mil. eur vytvorenej čistej pridanej hodnoty v mil. eur)

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa01], vlastný výpočet.

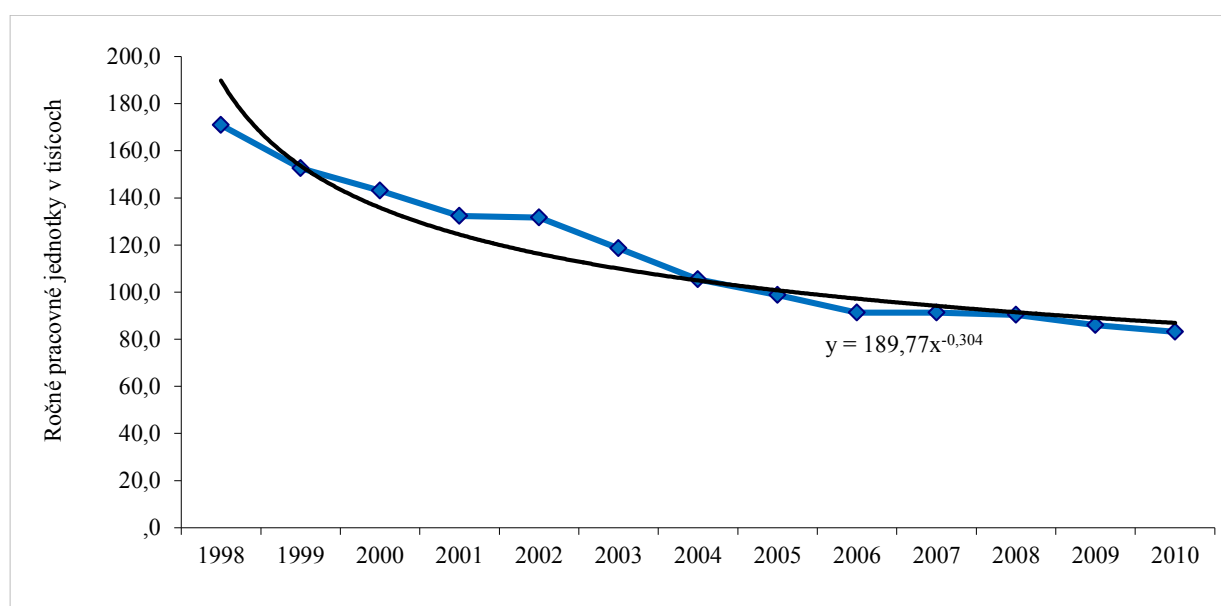
3.4. Využívanie výrobného faktora práca

Ako bolo uvedené v prvej časti štúdie, v slovenskom poľnohospodárstve klesá zamestnanosť, ale je to vývoj spoločný pre všetky hospodársky vyspelé krajiny.

Znižovanie počtu pracovných síl pokračuje do súčasnosti. Podľa štatistiky Eurostat-u, množstvo práce v slovenskom poľnohospodárstve vyjadrené v ročných pracovných jednotkách (graf 16) sa v období 1998-2010 priemerne ročne znižovalo o 4,2 %, s obdobiami väčšieho poklesu (1998 – 2001, 2003 – 2006), ktoré boli striedané krátkymi periódami stability (napr. 2002, 2007 – 2008).²¹

G r a f 16

Vývoj vkladov práce v slovenskom poľnohospodárstve 1998 – 2010

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

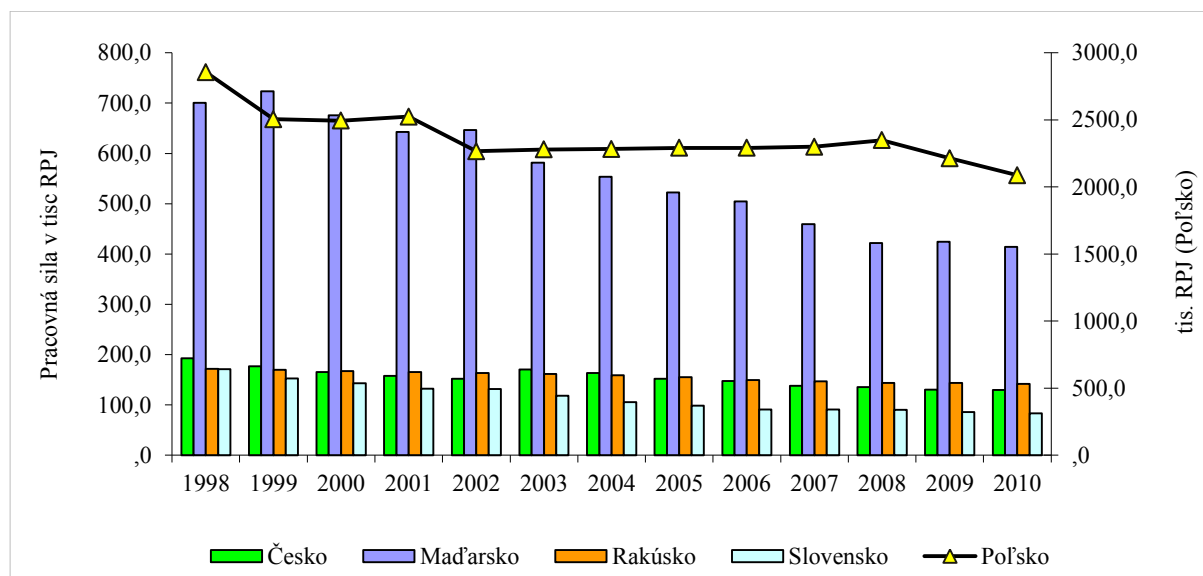
Pokles podielu práce na vytváraní masy pridanej hodnoty poľnohospodárstve je objektívnym a dlhodobým trendom, vyplývajúcim z technického pokroku, zabezpečujúceho rast efektov z nasadzovania kapitálu. Komparácia vývoja susediacich stredoeurópskych krajín môže poukázať na odlišnosti od všeobecného trendu, ktoré súvisia s inými sociálno-ekonomickými podmienkami vývoja.

Približne rovnomerný pokles vkladu práce možno pozorovať vo všetkých porovnávaných krajinách (graf 17). Výnimku predstavuje Poľsko, kde od roku 2002 do roku 2008 pracovné inputy do poľnohospodárstva mierne rástli.

²¹ Treba poznamenať, že štatistika Eurostatu počíta aj s pracovným vstupom realizovaným na malých farmách, ktoré nepodávajú štatistické výkazy. Ročná pracovná jednotka (Annual Work Unit – AWU) je ekvivalentom pracovníka, ktorý pracuje v poľnohospodárstve na plný úväzok po celý rok. Pracovný rok je minimálne 1800 odpracovaných hodín (225 dní po 8 hodín), ak z národnej legislatívy nevyplýva niečo iné.

Graf 17

Vývoj pracovnej sily v poľnohospodárstve krajín V4 a Rakúska

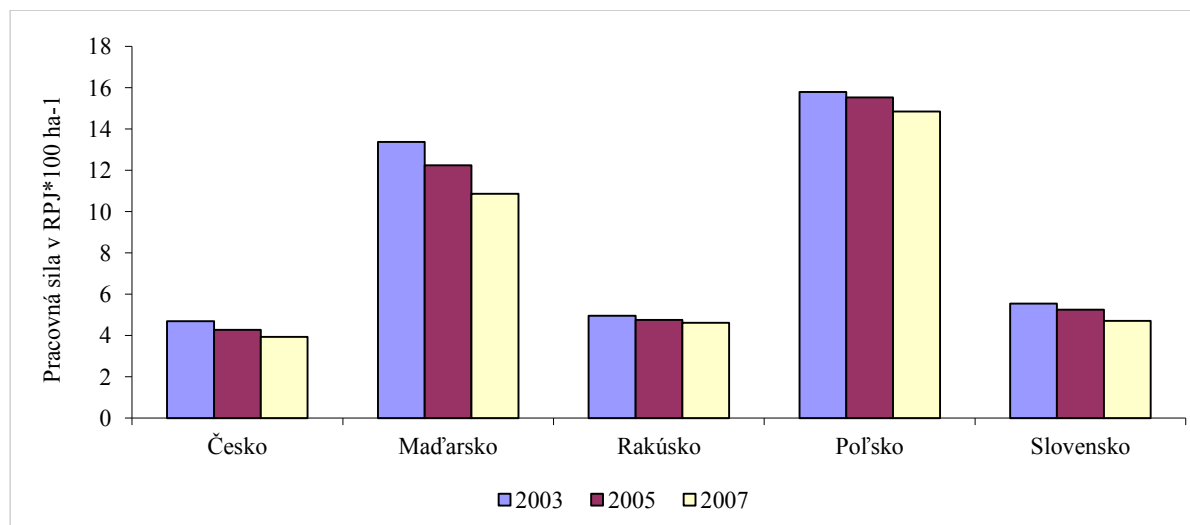

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

Poľsko je tiež krajinou s najvyššou pracovnou vybavenosťou poľnohospodárstva, meranou počtom ročných pracovných jednotiek na 100 ha obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy. V porovnaní so Slovenskom to bol v roku 2003 trojnásobok. Odvtedy vklady práce do poľského poľnohospodárstva klesli, avšak stále sú zo všetkých porovnávaných krajín najvyššie. Druhou krajinou s vysokou pracovnou vybavenosťou pôdy je Maďarsko. Česko, Rakúsko a Slovensko patria do skupiny s nízkou pracovnou vybavenosťou, rozdiely medzi nimi nie sú významné (graf 18).

Graf 18

Vybavenosť poľnohospodárstva pracovnou silou

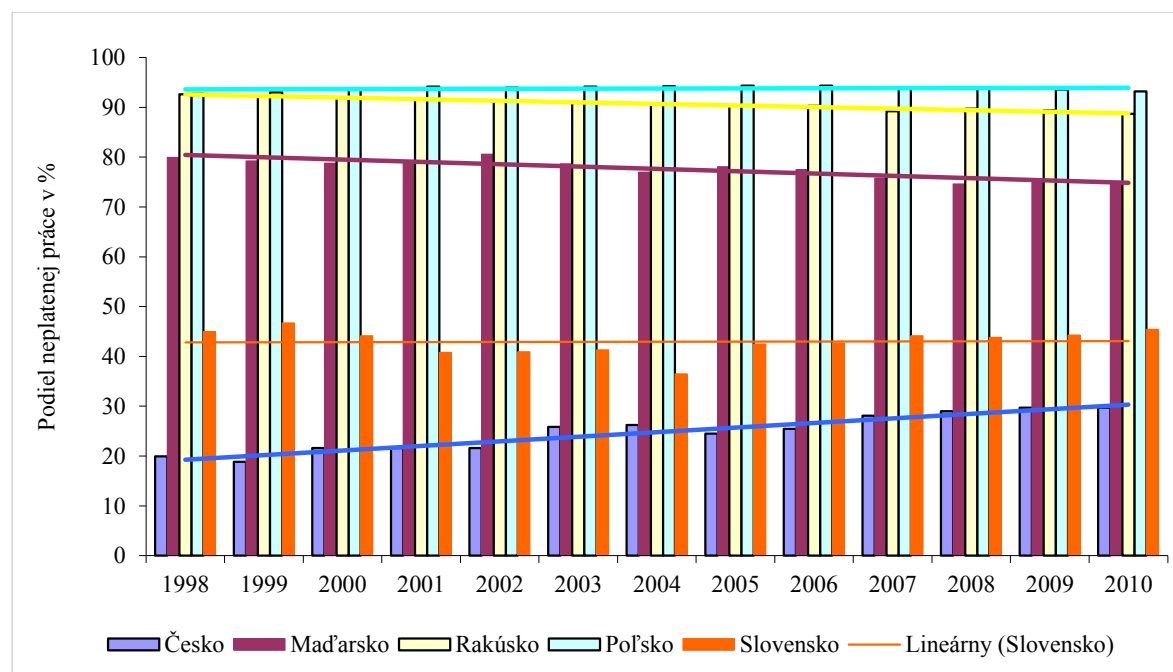
Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

Významným indikátorom sociálno-ekonomického typu poľnohospodárskej štruktúry je podiel platenej, resp. neplatenej práce na celkovom pracovnom vklade. Vysoký podiel neplatenej práce je v štátoch, kde prevládajú individuálne hospodárstva rodinného typu (Poľsko a Rakúsko). *Platená práca prevláda výrazne na Slovensku, v Českej republike a v Maďarsku.* Kým v roku 2010 v Rakúsku bol podiel neplatenej práce 89 % a v Poľsku 93 %, na Slovensku to bolo 45 % a v Českej republike 30 %.

Zaujímavé sú rozdiely v dynamike časových zmien podielu platenej a neplatenej práce²² medzi porovnávanými štátmi (graf 19). *Na Slovensku podiel neplatenej práce z hľadiska viacročného trendu stagnuje*, avšak od roku 2005 možno pozorovať jeho mierny rast. Výrazný rast neplatenej práce zaznamenávame v Česku, čo môže súvisieť s trendmi v zmenách podnikateľskej štruktúry: pribúdajú individuálne hospodárstva a obchodné spoločnosti, v ktorých rastie pracovný vklad vlastníkov na úkor námezdnnej práce. Opačný vývoj možno pozorovať v Rakúsku, v krajine s výraznou prevahou rodinných hospodárstiev s neplatenou prácou. Tu podiel platenej práce rastie, čo súvisí s prebiehajúcou koncentráciou malých fariem, rastom veľkostatkov, starnutím roľníckej populácie, čo zvyšuje potrebu zamestnávať námezdných pracovníkov.

G r a f 19

Vývoj podielu neplatenej práce na celkovej pracovnej vybavenosti

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

Rast podielu neplatenej práce v Poľsku súvisí s celkovým vývojom práce v poľnohospodárstve. Pri prevládajúcej maloroľníckej štruktúre s vysokým podielom kovoľníkov prírastky

²² Platenou prácou sa označuje pracovný vklad námezdných pracovníkov (zamestnancov). Neplatenou prácou sa rozumie práca hospodárov a ich rodinných príslušníkov, ktorí za svoju prácu nepoberajú mzdu, ale podieľajú sa na čistom príjme z podnikania.

pracovnej sily sa umiestňujú takmer výhradne v kategórii neplatenej práce. Tento vývoj možno tiež vysvetľovať, že v podmienkach relatívne vysokej nezamestnanosti a stimuloch, ktoré sociálny systém vytvára pre získanie statusu roľníka, môže byť práca v poľnohospodárstve na poľskom vidieku rozšírenou stratégiou prežitia.

3.5. Vývoj produktivity práce

V dôsledku poklesu vkladov práce rástla jej produktivita. V období medzi rokom 2001 a 2007 stúpala na Slovensku produktivita meraná počtom hektárov užíwanej poľnohospodárskej pôdy na ročnú pracovnú jednotku zo 16,3 ha na 21,2 ha. Produktivita meraná hrubou poľnohospodárskou produkciou v reálnych cenách výrobcov stúpala z 13 509 eur na RPJ na 16 389 eur na RPJ. Produktivita meraná pôdou stúpala v uvedenom období na 130 % výchoďiskového stavu, ale produktivita meraná hrubou poľnohospodárskou produkciou len na 121,3 %. Táto skutočnosť odráža pokles hodnoty poľnohospodárskej produkcie vytvorenej na pôde, a to v dôsledku extenzifikácie, najmä znižovaním rozsahu živočíšnej výroby.

T a b u ľ k a 18

Zmeny v produktivite práce

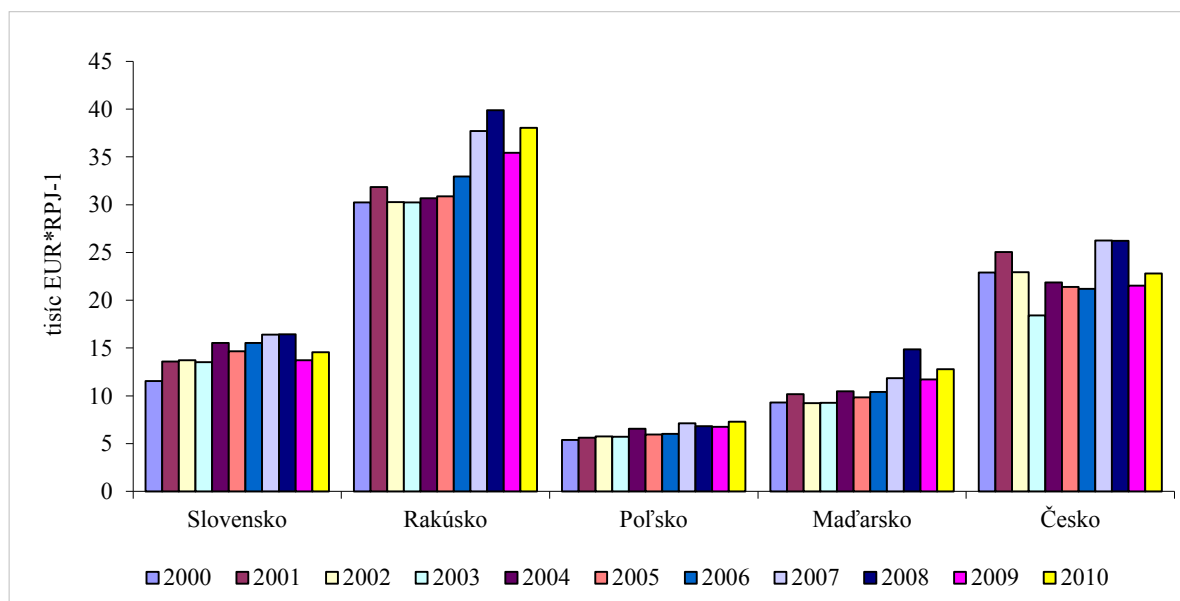
	Využívaná poľnohospodárska pôda na RPJ v ha	Hrubá poľnohospodárska produkcia na RPJ v eur
2001	16,3	13 509
2007	21,2	16 389
2010	22,8	14 552

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01, aact_eaa04].; Štatistický úrad SR 2010. Predbežné výsledky Štrukturálneho cenzu fariem 2010.

V ďalšom období po roku 2007 sa rast produktivity práce spomalil, a to napriek pokračujúcemu poklesu pracovných síl. Pri vyjadrení produktivity výmerou pôdy, pripadajúcej na jednu RPJ zohral úlohu pokles využíwanej poľnohospodárskej plochy: z 1 936 620 ha v roku 2007 na 1 895 405 v roku 2010 (ŠÚ SR 2011). Pri vyjadrení produktivity práce hodnotou hrubej poľnohospodárskej produkcie pokles produktivity v období 2007–2010 bol výsledkom zníženia objemu produkcie: z 1 496,38 mil. eur v 2007 na 1 210,69 mil. eur v roku 2010 (Eurostat 2011). Možno tiež predpokladať, ak sa prolonguje do ďalších rokov súčasný trend poklesu produkčnej kapacity poľnohospodárstva, produktivita práce bude stagnovať.

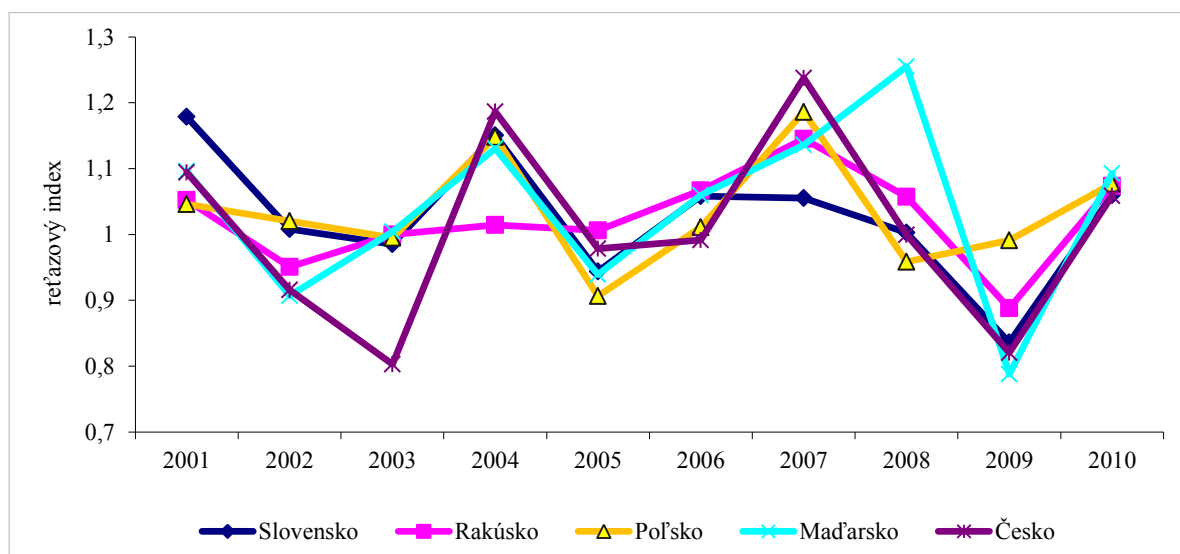
Z uvedeného grafu 20 je zrejmé poradie hodnotených krajín podľa produktivity práce meranej hrubou poľnohospodárskou produkciou na ročnú pracovnú jednotku. *Popredné postavenie Rakúska je spôsobené predovšetkým intenzitou produkcie, dosahovanej vysokým podielom živočíšnej výroby na celkovej poľnohospodárskej produkcii.* Faktorom, ktorý ovplyvňuje pozíciu Poľska je predovšetkým rozdrobená farmová štruktúra a s ňou spojená vysoká poľnohospodárska zamestnanosť. *Slovensko je v úrovni produktivity práce na treťom mieste po Českej republike a pred Maďarskom a Poľskom.*

G r a f 20

Produktivita práce (HPP v eur. RPJ⁻¹)

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

G r a f 21

Vývoj produktivity práce (HPP v EUR. RPJ⁻¹), n-1=100

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

Medziročné kolísanie hodnoty produktivity práce meranej ukazovateľom produkcie na jednu ročnú pracovnú jednotku je spôsobené predovšetkým vplyvom počasia na poľnohospodársku výrobu. Potvrdzuje to aj približne identický priebeh hodnôt medziročných indexov v porovnávaných krajinách, ktoré sú susediace, a preto majú aj viac menej zhodný priebeh počasia (graf 21). Spomedzi všetkých porovnávaných krajín medziročná variabilita je najnižšia v Rakúsku, čo možno vysvetliť vyššou váhou živočišnej výroby v štruktúre produkcie.

Rozdiely vo variabilite zmien produktivity potvrdzuje aj porovnanie variačných koeficientov hodnôt medziročných indexov (tab. 19).

T a b u ľ k a 19

Porovnanie variability indexov medziročných zmien produktivity práce v rokoch 2001 – 2010

Poradie	Štát	Variačný koeficient
1.	Česko	0,140754
2.	Maďarsko	0,129154
3.	Slovensko	0,095794
4.	Poľsko	0,081659
5.	Rakúsko	0,069490

Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01] a vlastný výpočet.

Najväčšie medziročné výkyvy v produktivite práce, spôsobené najmä výkyvmi v hodnote poľnohospodárskej produkcie boli zistené v Česku a Maďarsku. Slovensko zaujíma strednú pozíciu medzi spomenutými krajinami s vysokou variabilitou a Rakúsko a Poľskom s relatívne vysokou stabilitou produkcie.

Ako vyplýva z grafu 20, vo všetkých porovnávaných krajinách produktivita práce viac-menej rastie, hoci s veľkými medziročnými výkyvmi. Tento trend je výsledkom zmien v rozsahu pracovných vkladov, resp. počte pracovníkov v poľnohospodárstve ako aj zmien vo výške dosahovanej poľnohospodárskej produkcie. Preto je zaujímavé skúmať, či je rast produktivity práce výsledkom predovšetkým rastu produkcie, alebo či je dôsledkom poklesu počtu pracovných síl. Po analýze dát o vývoji zamestnanosti a poľnohospodárskej produkcie²³ v rokoch 2000 až 2010 zisťujeme, zdroj rastu produktivity práce nie je v porovnávaných krajinách identický.

V Poľsku je dominantným činiteľom rastu produktivity práce zvyšovanie hodnoty poľnohospodárskej produkcie, pri veľmi miernom poklese vkladov práce. V rokoch 2002 až 2008 dokonca vybavenosť prácou v poľskom poľnohospodárstve dokonca mierne stúpala.

V Rakúsku rast produktivity práce zabezpečuje tiež rast produkcie, predovšetkým po roku 2006, pri pretrvávajúcom miernom poklese vkladov práce.

V Maďarsku rast produktivity zabezpečuje rýchlejšie tempo poklesu vkladov práce ako poklesu produkcie.

V Českej republike produktivita práce stagnuje pri približne rovnakom tempe poklesu práce a produkcie.

Na Slovensku rastie produktivita práce pod vplyvom rýchlejšie poklesu vkladov práce ako poklesu produkcie. Po roku 2007 pokles produkcie akcelerauje a znižovanie vkladov práce sa spomaľuje, v dôsledku čoho klesá produktivita práce. V rokoch 2006 – 2007 rast produktivity zabezpečovalo zvyšovanie produkcie pri stagnujúcej vybavenosti prácou.

²³ Prameň: Eurostat. Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01].

Na základe uvedenej observácie možno rozlišovať dve skupiny krajín: Do prvej patria Poľsko a Rakúsko, kde rast produktivity práce je nesený zvyšovaním produkcie za príspevku mierneho obmedzovania vkladov práce.

Do druhej patria Česko, Maďarsko a Slovensko, v ktorých pre pokles produkcie je hlavným faktorom rastu produktivity práce redukovanie pracovných vkladov. Pri spomalení tempa poklesu pracovných síl nastáva stagnácia produktivity práce (Česko). České poľnohospodárstvo je spomedzi porovnávaných krajín jediné, v ktorom produktivita práce v rokoch 2000 – 2010 prakticky nerástla, resp. sa zvyšovala len veľmi nepatrne.

4. ZHRNUTIE A ZÁVER

Všetko nasvedčuje tomu, že odvetvia výroby potravín na Slovensku nepatria medzi výhercov procesu prechodu hospodárstva k trhovej ekonomike. Musia sa vyrovnávať so zníženým domácim dopytom a vyššou zahraničnou konkurenciou, ktorá už po podpise Asociačnej dohody (1993), ale najmä po pristúpení Slovenska k Európskej únii výrazne obmedzuje trhovú priestor domácich výrobcov. Situáciu na spotrebiteľskom trhu hotových potravín v neprospech domácich výrobcov významne ovplyvnila prítomnosť nadnárodných obchodných korporácií, ktoré získali významný podiel na spotrebiteľskom trhu potravín.

Hoci ku kontrakcii objemu produkcie dochádza v poľnohospodárstve aj v potravinárstve, pokiaľ ide o konkurencieschopnosť, relatívne lepšie je na tom poľnohospodárska prvovýroba ako priemysel spracovania potravín, ako to dokazujú obchodné bilancie. Poľnohospodárske suroviny sa vyvážajú vo veľkých objemoch, kým bilancia obchodu so spracovanými potravinami je negatívna.

Poľnohospodárska prvovýroba v prvých rokoch transformačného procesu reagovala na dopytové obmedzenie a prudké zhoršenie „terms of trade“ – podmienok hodnotovej výmeny (disproporčný cenový vývoj medzi nakupovanými výrobnými vstupmi a cenami poľnohospodárskych výrobkov) obmedzením rozsahu poľnohospodárskej produkcie a tiež zmenami v komoditnej štruktúre produkcie v neprospech výrobkov s vyššou pridanou a hodnotou. Táto stratégia podstatne ovplyvnila zamestnanosť v poľnohospodárstve.

Kým v období do pristúpenia Slovenska k Únii uvedenú stratégiu ospravedlňovala snaha čeliť stratovitosti poľnohospodárskej výrobnjej aktivity, ktorej sprievodným javom bol aj extrémny nedostatok zdrojov pre obnovu fixného kapitálu, zostala dominantnou aj v období po roku 2004, keď dôchodok poľnohospodárov výrazne navýšili implementované podporné nástroje Spoločnej poľnohospodárskej politiky. Odvetvie pokračovalo v znižovaní poľnohospodárskej produkcie, klesala čistá pridaná hodnota, zamestnanosť, avšak stúpal čistý zisk z podnikania. Poklesu čistej pridanej hodnoty prispieval jednak rast spotreby fixného kapitálu (v dôsledku investícií, podporovaných dotáciami z Európskeho poľnohospodárskeho fondu rozvoja vidieka), jednak trvalý pokles produkcie poľnohospodárskeho odvetvia. Tento bol výsledkom nízkej produktivity odvetvia, celkovej extenzifikácie výroby prostredníctvom zmien komoditnej štruktúry ako aj v porovnaní so susednými krajinami skromným objemom intenzifikačných vstupov. Týmto vývojom sa Slovensko výrazne odlišuje od susedného Poľska a tiež Rakúska.

Produkcia na Slovensku v rokoch 2000-2010 klesala priemerným ročným tempom 3,1 %. Klesala aj v Česku a Maďarsku, avšak rástla v Poľsku (priemerne ročne o 1,73 %), čomu napomohol aj fakt, že táto krajina rozšírila svoju produkčnú kapacitu v rokoch 2003 – 2007 takmer o 1 milión hektárov. Po rozšírení EÚ (2004) možno pozorovať akceleráciu poklesu v SR aj ČR, zmiernenie poklesu v Maďarsku a akceleráciu rastu v Rakúsku.

Trvalo klesajúca tvorba pridanej hodnoty v slovenskom poľnohospodárstve súvisí najmä so zmenou pomeru rastlinnej a živočíšnej výroby. Trvalý pokles živočíšnej výroby došiel v roku 2009 k stavu, keď po prvýkrát klesla hodnota živočíšnej produkcie pod hodnotu produkcie rastlinnej. S týmto vývojom na Slovensku (ale aj v Českej republike a Maďarsku) kontrastuje vývoj v Poľsku a Rakúsku, kde podiel živočíšnej výroby na poľnohospodárskej produkcii rastie. Zmeny nastali aj v komoditnej štruktúre produkcie. Vysoko stúpila výroba kukurice a olejní, znížila sa výroba zemiakov. Niektoré plodiny celkom vymizli ako napríklad tabak a koreninová paprika. V živočíšnej výrobe chov hovädzieho dobytku nahrádza chov oviec, namiesto ošípaných je viac hydiny.

Slovensko výrazne zaostáva v produktivite poľnohospodárstva meranej čistou prídanou hodnotou alebo aj hrubou produkciou na hektár pôdy za porovnávanými krajinami. Nízka produktivita je v priamej súvislosti s nedostatočnou efektívnosťou medzispotreby. Efektívnosť medzispotreby je na Slovensku najnižšia spomedzi všetkých porovnávaných krajín. Hypoteticky sme predpokladali, že poklesom rozmeru poľnohospodárskej produkcie, pre už uvedené dôvody, bude rásť efektívnosť medzispotreby, respektíve nakupovaných vstupov. Toto sa však nepotvrdzuje. Znižovanie rozmeru poľnohospodárstva na Slovensku nevedie k zvyšovaniu efektívnosti medzispotreby meranej tvorbou hrubej produkcie na jednotku medzispotreby.

Pokiaľ ide o produktivitu práce, Slovensko je spomedzi porovnávaných krajín na treťom mieste po Rakúsku a Česku. Rast produktivity sa dosahuje znižovaním zamestnanosti, kým v iných krajinách ako je Poľsko a Rakúsko, najmä rastom produkcie.

Myslíme si, že uvedenému vývoju prispievajú prinajmenšom dve skutočnosti:

Prvou je fakt, že v podnikateľskej štruktúre Slovenska dominujú korporátne farmy,²⁴ na rozdiel od Poľska a Rakúska, kde prevažujú rodinné hospodárstva. Netreba vysvetľovať, že ciele podnikania, manažérske rozhodnutia a ich motivácia a napokon rozdelenie a užitie dôchodku sú v týchto entitách veľmi rozdielne.

K stratégii extenzifikácie produkcie prispel na druhom mieste fakt, že slovenská rezortná administratíva v prístupovom vyjednávaní uprednostnila implementáciu priamych platieb formou jednotnej platby na plochu (SAPS), pred platbami na počty zvierat a pestovateľské plochy, a to bez regionalizácie sadzieb. Týmto umožnila rovnakú podporu dôchodku farmám, ktoré vyrábali málo, alebo vôbec nič, ako farmám s intenzívnou výrobou. Vyplácanie jednotnej platby na plochu nie je totiž viazané na podmienku výroby na pôde, stačí jej udržiavanie v dobrom poľnohospodárskom a environmentálnom stave.^{25, 26}

²⁴ Slovensko je v celej EÚ na absolútne prvom mieste v podiele veľkých fariem na celkovej poľnohospodárskej pôde.

²⁵ Toto riešenie sa odôvodňovalo tým, že Slovensko nedokáže do dátumu pristúpenia administratívne zabezpečiť poriadne fungovanie IACS (integrovaný administratívny a kontrolný systém), ktorý pravidlá SPP vyžadovali pre registráciu a kontrolu plôch, plodín a zvierat s nárokom na platby.

²⁶ SAPS veľmi vyhovoval aj vyjednávateľom za Európsku komisiu, pretože v krajinách EÚ 15 vládli v období pred rozšírením veľké obavy z konkurencie veľkých poľnohospodárskych podnikov v nových členských krajinách.

Polnohospodárska prvovýroba produkuje v súčasnosti značné exportné prebytky (kukurice a iného obilia, slnečnice a repky olejnej. Tiež vyváža hovädzie mäso (nie pre veľkú produkciu, ale pre minimálnu domácu spotrebu) a mlieko. U iných komodít, ako sú napríklad zemiaky, bravčové mäso, zelenina, ovocie, je jeho tovarový výstup vzhľadom na domácu spotrebu veľmi deficitný a tieto komodity tvoria veľké dovozné položky.

Paradoxom slovenského potravinového trhu je, že potravinársky priemysel nakupuje suroviny na výrobu, napríklad jedlých olejov a stužených pokrmových tukov, v zahraničí, napriek prebytku ich domácej produkcie, pričom veľký podiel konečnej spotreby spracovaných výrobkov sa saturuje dovozom.. Na vine je pravdepodobne nižšia efektívnosť domáceho spracovania, keď zahraniční odberatelia dokážu platiť slovenským prvovýrobcom za surovinu vyššie ceny, čo je dôvodom, prečo prvovýrobcovia preferujú ich export pred ponukou domácejmu spracovateľovi.

Tiež možno zistiť, že pri celkovom deficite domácej ponuky bravčového mäsa sa časť domácej produkcie ošípaných vyváža a spracovateľský priemysel preferuje dovozy suroviny na úkor jej nákupu od domácich producentov, tiež z cenových dôvodov.

Vysoký podiel dovážaných výrobkov na spotrebiteľskom trhu potravín a negatívna bilancia obchodu indikuje nízku konkurencieschopnosť domáceho spracovateľského priemyslu. K jeho nízkej efektívnosti prispieva aj chronický prebytok výrobných kapacít a technologické zaostávanie. Napriek skutočnosti, že v niektorých odboroch potravinárskeho priemyslu je vysoké zastúpenie zahraničného kapitálu, zahraničné priame investície do modernizácie a technologické rozvoja potravinárstva sú malé. V mnohých prípadoch, zdá sa, tunajšie závody majú pre materské firmy význam ako nákupcovia suroviny, prípadne zabezpečujú obsadenie trhu.

Celkove možno hodnotiť, že Slovensko zaostáva vo využívaní surovinového potenciálu produkcie potravín. Nie je to len pre malý trh, veď aj iné štáty, s relatívne malým trhom, napr. Dánsko či Švajčiarsko majú rozvinutú špecializovanú potravinovú produkciu. Slovensko patrí v Európe ku krajinám s najnižším podielom potravinárstva na priemyslovej zamestnanosti (menej ako priemyselné štáty ako Nemecko, Holandsko alebo Belgicko). Pritom potravinárska výroba, oproti iným odvetviám spracovateľského priemyslu má ekonomické výhody ako relatívne stabilný dopyt, krátky výrobný cyklus a rýchly obrat kapitálu, značné inovačné možnosti.

Evidentne nie je dobre zabezpečená organizácia trhu s poľnohospodárskymi surovinami a spracovanými potravinami s preferenciou väzieb medzi domácimi výrobnými subjektami. *Kľúčový problém je, že sa nevytvorila efektívna kapitálovo prepojená vertikála výroby a distribúcie potravín. Možno to pokladať za stratenú príležitosť pri privatizácii potravinárskeho priemyslu na začiatku deväťdesiatych rokov.*

Pre budúcnosť by boli zrejme prospešné pre poľnohospodársku prvovýrobu ako aj pre potravinárstvo nové iniciatívy v oblasti organizovania trhu. Známymi riešeniami pre prvovýrobu je integrácia ponuky cez združenia výrobcov, na pred trhovú spracovanie produkcie, priamy predaj spotrebiteľom, ako aj vytvorenie regionálnych trhov. Európska komisia v návrhu

nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o podpore rozvoja vidieka z Európskeho poľnohospodárskeho fondu rozvoja vidieka na programové obdobie 2014-2020 prináša nový nástroj finančnej podpory tzv. krátkych vertikál, čo znamená výrobnú a obchodnú spoluprácu prvovýrobcov, spracovateľov a obchodu v užších či širších regiónoch.

Sme zástancami názoru, že ak odvetvia výroby potravín majú v ekonomike vyššieho stupňa rozvoja splniť úlohu prispievať ku kvalite života obyvateľstva, musí byť zabezpečená udržateľnosť ich produkčných funkcií, predovšetkým udržateľnosť poľnohospodárskeho využitia územia.

LITERATÚRA:

DG AGRI (2012): Agriculture in the European Union. Statistical and Economic Information Report 2012. Directorate General for Agriculture and Rural Development 2012.

EUROPEAN COMMISSION (2012): Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information. Report 2012. European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, 2012.

EUROPEAN COMMISSION (2013): EU Agricultural Policy Briefs. How many people work in agriculture in the EU? No 8, July 2013.

EUROSTAT (2000): Manual on the economic accounts for agriculture and forestry EAA/AEF 1977 (Rev.1.1). European Commission, Eurostat. Luxembourg, Office for official publications of European communities 2000.

EUROSTAT: Economic Accounts for Agriculture Database [aact_ali01], prevzaté z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu> 10. 11. 2011>.

EUROSTAT: Economic Accounts for Agriculture Database [aact_eaa01], prevzaté z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu> 8. 11. 2011>.

EUROSTAT: Economic Accounts for Agriculture Database (aact_eaa03) <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.

HUTNÍK, F. (1994): Pozícia a perspektívy potravinového hospodárstva a poľnohospodárstva Slovenska v komparácii s vyspelým svetom. Pracovný materiál. Bratislava, Prognostický ústav SAV, 1994.

HUTNÍK, F. (1999): Národohospodárske dimenzie agropotravinárstva. In: Agropotravinársky sektor v transformujúcej sa ekonomike. VÚEPP Bratislava 1999, 167 s. ISBN 80-8058-141-X.

Koncepcia rozvoja pôdohospodárstva na roky 2013 – 2020. MPRV Bratislava, máj 2013.

MPRV SR (2013): Prehľad o vývoji podielu vybraných výrobkov slovenského pôvodu v obchodnej sieti Slovenska v rokoch 2002 až 2012. <<http://www.mpsr.sk/index.php?navID=1&navID2=1&sID=111&id=7801>>.

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR (2010). Predbežné výsledky Štrukturálneho cenzu fariem 2010. Prevzaté 15. 11. 2011. <http://portal.statistics.sk/files/Odbory/odb_410/polnohospodari/sc_2010_predbezne_vysledky.pdf>.

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR (2013): Databáza časových radov. Slovstat 2013 Nájdené na: <www.statistics.sk/pls/elisw/casovy-Rad.procDlg. 20. 10. 2013>.

VÚEPP (2000): Analýza vývoja poľnohospodárstva a potravinárstva v období rokov 1990 – 1998. VÚEPP Bratislava 2000, 184 s., príloha 374 s. ISBN 80-8058-121-5.

WOLZ, A. – BLAAS, G. – NAMEROVA, I. – BUCHTA, S. (1998): Agricultural Transformation in Slovakia: The Change of Institutions and Organisations. Verlag f. Entwicklungspolitik, Saarbruecken GmbH 1998, 152 s, prílohy 80 s. ISBN 3-88156-712-7.